

PŘÍPRAVY PRO BUDOUCÍ NÁHRADNÍ RODIČE

Metodika

**Alena Vávrová, Pavla Pokorná, Jana Frantíková,
Halka Korcová, Karin Řeháková**

Přípravy pro budoucí náhradní rodiče

(metodika)

**Středisko náhradní rodinné péče, o. s.
Praha 2012**

Tato publikace byla vydána v rámci projektu „Náhradní rodina + dítě + odborník jako partneři“ (Metodické centrum pro NRP), který byl podpořen Nadací Sirius z grantového řízení programu: preventivní programy a systematická řešení. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz.

Přípravy pro budoucí náhradní rodiče (metodika)

© **Alena Vávrová, Mgr. Pavla Pokorná, Bc. Jana Frantíková, DiS.,
MUDr. Halka Korcová, Bc. Karin Řeháková**

© Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Praha 2012

Vydání první

Vydalo Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

jako svou 14. publikaci

Odborný garant: PhDr. Věduna Bubleová

Odborný metodik: Mgr. Petr Vrzáček

Jazyková korektura: Zuzana Straková

Obálka, sazba: Ing. Radek Hlavsa

Tisk: ETOA Solutions s. r. o.

ISBN 978-80-87455-16-6

Obsah

I. část – Přípravy pro budoucí náhradní rodiče	7
1. Naše východiska	9
1.1 Základní principy přípravných kurzů	11
2. Koncepce přípravy na náhradní rodičovství (vícestupňová příprava)	12
3. Základní přípravný kurz	15
3.1 Struktura základního přípravného kurzu	16
3.1.1 Vstupní osobní schůzka s žadateli	16
3.1.2 Teoretická příprava	17
3.1.3 Sebezkušenostní příprava	20
3.1.4 Specifická příprava: individuální práce dle konkrétních potřeb zájemců	20
3.1.5 Závěrečná osobní schůzka s žadateli	22
3.2 Zpracování a předání závěrečné zprávy pro potřeby zadavatele (MHMP nebo KÚ)	22
3.3 Osobní seznámení žadatelů se závěry hodnocení jejich přípravy	23
3.4 Celkové zhodnocení cyklu přípravy	23
4. Nástavbový přípravný kurz	24
4.1 Struktura přípravy	25
4.1.1 Vstupní osobní schůzka se zájemci o přijetí dítěte do NRP ..	25
4.1.2 Úvodní setkání	26
4.1.3 Cyklus skupinových setkání	26
4.1.4 Závěrečné individuální pohovory	27
4.2 Zpracování závěrečné zprávy pro potřeby zadavatele MHMP nebo KÚ	28
4.3 Osobní seznámení žadatelů se závěry hodnocení jejich přípravy	28
4.4 Zhodnocení přípravy	28
5. Formy dalšího vzdělávání přesahující rámec povinné přípravy	28
6. Závěr	32
Doporučená literatura	33
O autorkách	39
Příloha č. 1 – Metodické doporučení MPSV ČR č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování NRP	40

II. část – Sebezkušenostně orientovaný cyklus setkání žadatelů o náhradní rodinnou péči.....	47
1. Popis sebezkušenostního programu	49
1.1 Jak sebezkušenostní program pro žadatele o náhradní rodinnou péči vznikl	49
1.2 Východiska programu	49
1.3 Význam skupinové práce	50
1.4 Podmínky práce ve skupině	51
1.5 Dynamika krátkodobé skupiny	52
1.6 Význam, volba a nastavení technik	53
1.7 Cílová skupina	54
1.8 Jazyk	55
1.9 Lektorský pár	55
2. Popis práce v jednotlivých blocích programu	56
1. BLOK – Já jako dítě, já jako rodič	56
Část 1. Dětství a potřeby	56
Část 2. Ideální a reálné rodičovství	57
Část 3. Primární rodina.....	58
2. BLOK – Já, moje vztahy k okolí a životní role	59
Část 1. Komunikace jako prostředek realizace vztahu.....	59
Část 2. Diferenciace jednotlivých životních rolí	61
Část 3. Rozdílnost v rodičovství	61
3. BLOK – Já – cesta k sobě, kdo jsem.....	62
Část 1. Sexualita.....	62
Část 2. Sebepoznání a podpora sebepřijetí.....	63
Část 3. JÁ a ti druzí.....	63
3. Závěr	66
Část 1. Evaluace a její význam	66
Část 2. Ukončení.....	66
Použitá literatura	68
O autorkách	69

Vážení přátelé,

představuji Vám další publikaci, která vznikla na základě naší zkušenosti s přípravnými kurzy pro budoucí náhradní rodiče. Již v roce 1999 Středisko náhradní rodinné péče realizovalo mezinárodní výzkum „Systém přípravy pěstounů a osvojitelů“ o průběhu příprav v jiných zemích. Poté jsme vytvořili vlastní model, který jsme začali aplikovat u nás. Díky 12letým zkušenostem a především díky vyhodnocování reakcí, spokojenosti, připomínek a návrhů našich posluchačů jsme vytvořili následný model příprav, s nímž Vás chceme seznámit. Je to příklad naší dobré praxe, kdy vycházíme z toho, co se nám osvědčilo a co bylo našimi kolegy-lektory a klienty pozitivně přijímáno.

Publikaci jsme rozdělili na dvě části. V té první Vám představíme náš model kurzů v obecné rovině. Ve druhé části Vám naše kolegyně – lektorky kurzů MUDr. H. Korcová a Bc. K. Řeháková – představí jimi užívanou metodu – sebezkušenostní program, s nímž pracují již několik let.

Milé kolegyně a milí kolegové, přeji Vám, abyste v této publikaci našli inspiraci pro svou další práci a Vám, milí budoucí rodiče, abyste zde našli potřebné informace o přípravných kurzech a s pomocí této publikace se seznámili s konkrétním modelem příprav, který naše organizace nabízí.

Srdečně zdraví

Věduna Bubleová

I. ČÁST

PŘÍPRAVY PRO BUDOUCÍ NÁHRADNÍ RODIČE

Alena Vávrová, Pavla Pokorná, Jana Frantíková

1. Naše východiska

Při sestavování metodiky přípravných kurzů jsme vycházely:

- z *legislativního rámce přípravných kurzů v ČR*;
- z *vlastní odborné praxe a zkušeností, které jsme získali jako pověřená organizace, jež se realizací přípravných kurzů dlouhodobě zabývá*;
- z *poznatků vlastního výzkumu „Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči“*.

Zajištěním přípravných kurzů pro budoucí náhradní rodiče jsou pověřeny **dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění**, krajské úřady, které mohou realizací těchto kurzů pověřit i jiné organizace s patřičnou akreditací. Vodítkem pro sestavení přípravných kurzů je pro všechny jejich realizátory **Metodické doporučení MPSV ČR č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování NRP** (viz přílohu č. 1).

Středisko náhradní rodinné péče, o. s., má bohatou zkušenost s realizací přípravných kurzů pro různé skupiny žadatelů¹ o náhradní rodinnou péči. Od roku 2000 jsme zajišťovali přípravné kurzy pro Magistrát hl. m. Prahy, Krajský úřad Středočeského kraje nebo SOS dětské vesničky.

Konkrétní podoba příprav v jednotlivých krajích naší republiky se přes společný základ v mnohém liší. Tato skutečnost nás vedla k tomu, že jsme v roce 2010 provedly výzkum zaměřený na zmapování situace ohledně realizace přípravných kurzů v České republice.² Do výzkumu se zapojilo celkem dvanáct krajů. Náš zájem byl zaměřen především na to, co se z pohledu odborníků, ale také samotných náhradních rodičů v praxi osvědčilo a co nikoli, jak jsou v krajích přípravné kurzy koncipovány a jak by měla vypadat ideální příprava.

Poznátky z výzkumu ovlivnily koncepci této metodiky, neboť dobře prezentují současnou situaci ohledně přípravných kurzů v ČR a ukazují na možnosti jejich zkvalitnění do budoucna.

Z diskusí u kulatého stolu, které se v rámci výzkumu uskutečnily, vyplynulo, že náhradní rodiče i odborníci se v názoru na nezbytný obsah kurzu v podstatě

¹ V textu záměrně používáme termíny *žadatelé, zájemci a budoucí náhradní rodiče* jako synonyma. Děláme to s vědomím toho, že česká legislativa zná a pracuje pouze s termínem *žadatelé*. My bychom se klonily spíše k užívání pojmu *zájemce* o NRP, neboť to dle našeho názoru lépe koreluje se situací, kdy lidé přicházejí nabídnout, že se ujmou ohroženého dítěte.

² Konečná, H., Koubová, L. (2010). *Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči: Popis současného stavu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 115 s.

shodují. Jasně také zazněla potřeba individuálního přístupu ke klientům s ohledem na jejich konkrétní životní situaci. Obě skupiny považovaly za důležité, aby přípravné kurzy přinášely žadatelům především informace, které jim pomohou realističtěji zvážit vlastní motivaci, síly a možnosti.

Navrhované okruhy, na které by bylo vhodné dle účastníků výzkumu přípravu zaměřit:

- co to vlastně náhradní rodinná péče je;
- jaké jsou děti, které do náhradní rodinné péče přicházejí a jaké jsou jejich potřeby;
- jaké pravděpodobné problémy žadatelé mohou čekat v různých fázích společného soužití s dítětem;
- další často zmiňovaná témata: biologická rodina dítěte, sourozenecké vztahy a pozice biologických dětí, péče o partnerské vztahy, komunikace s okolím.

Odborníci i náhradní rodiče vnímali přípravu na budoucí náhradní rodičovství jako velmi důležitou, zároveň ale dodávali, že na náhradní rodinnou péči – ve smyslu ohraničeného ukončeného procesu – se v podstatě připravit nedá.

Přípravné kurzy mohou pouze nastínit vstup do problematiky NRP a umožnit účastníkům pochopení všech souvislostí.

Pojetí přípravy jako jednorázové události, která končí uzavřením odborného posouzení před zařazením žadatelů do evidence krajského úřadu, tak jak je pojímána v metodickém doporučení MPSV č. 7/2009, se z jejich pohledu jevílo jako nedostatečné. Ze vzájemné diskuse vyplynula potřeba víceúrovňové přípravy, která by mohla volně pokračovat i po vydání rozhodnutí o zařazení žadatelů do evidence, kdy by mohla dobře vyplnit a obohatit dlouhé období tzv. „čekání na dítě“. Potřeba odborného poradenství a dalšího vzdělávání se jevíla jako velmi aktuální i po převzetí dítěte, kdy se nové rodiny potýkají již s konkrétními problémy spojenými s příchodem dítěte i jeho výchovou.

Náhradní rodiče na přípravných kurzech velmi oceňovali možnost být v kontaktu s lidmi, kterým jde o stejnou věc. Zvláště kladně vnímali možnost setkat se s lidmi, kteří již měli osobní zkušenost s náhradní rodinnou péčí. To v řadě případů vedlo ke vzniku či zapojení se do různých svépomocných skupin, což se jistě stalo velmi vítaným přesahem povinné přípravy.

Za nejvýznamnější přínos přípravy považovaly obě skupiny jakési otevření dveří pro další partnerskou spolupráci rodičů s odborníky.

1.1 Základní principy přípravných kurzů

- **Kvalitní příprava** na náhradní rodičovství dává více šancí dobře obstát v nelehké roli náhradního rodiče, **je prevencí možnosti selhávání** náhradní rodinné péče.
- Každý z žadatelů je v jiné životní situaci, má jiné povědomí o problematice náhradní rodinné péče, proto potřebuje **individuální přístup při sestavení plánu přípravy**.
- **Společná příprava** zájemců o různé formy NRP přináší možnost vzájemné konfrontace a tím i prostor pro hlubší zamyšlení se nad vlastní motivací. Zároveň se k žadatelům dostávají podrobnější informace o všech formách náhradní rodinné péče a ti mohou zodpovědněji zvážit svůj výběr.
- Výchova dítěte v NRP je proces dlouhodobý, příprava by neměla končit zařazením žadatelů do evidence, měl by to být **kontinuální proces**.
- **Pěstounská péče na přechodnou dobu vyžaduje** oproti jiným formám NRP **hlubší přípravu** s ohledem na přechodnost této péče a nároky, které klade na pěstouny i děti svěřené do této péče.

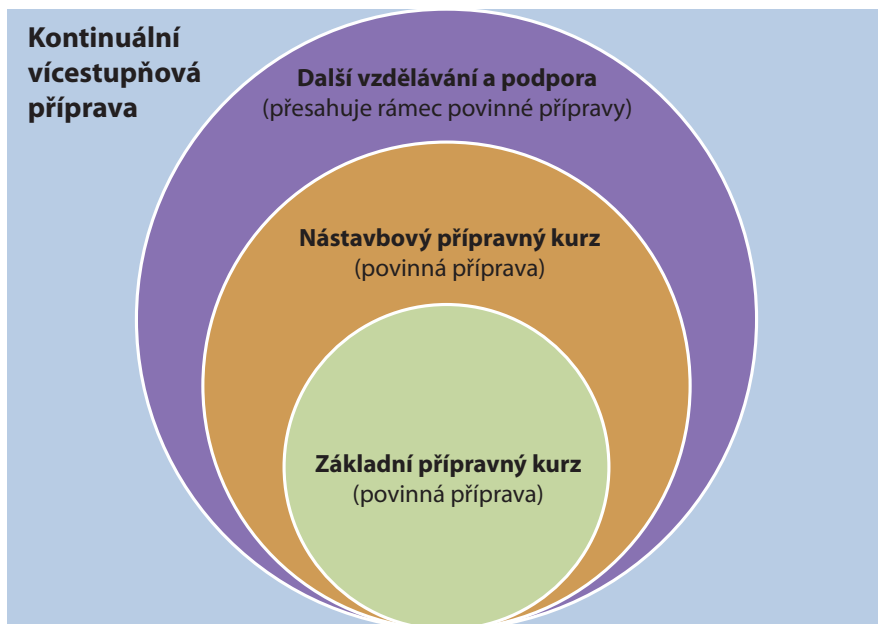
2. Koncepce přípravy na náhradní rodičovství (vícestupňová příprava)

V této metodice předkládáme dvě varianty povinné přípravy, na které volně navazuje nabídka možnosti dalšího vzdělávání:

Schéma přípravných kurzů:

- III. **Základní přípravný kurz: kurz plně zajišťující základní povinnou přípravu** určený pro zájemce o všechny formy náhradní rodinné péče (budoucí osvojitele, pěstouny a poručníky)
- IV. **Nástavbový přípravný kurz** určený zájemcům o poskytování pěstounské péče na přechodnou dobu po absolvování základního přípravného kurzu
- V. **Formy dalšího vzdělávání přesahující rámec povinné přípravy** (nabídka možnosti dalšího vzdělávání)

Diagram č. 1: Kontinuální vícestupňová příprava

Přípravné kurzy jsou sestavovány tak, aby byl zachován maximální respekt k individuálním potřebám a potenciálu jednotlivých účastníků kurzu. Jsou vyvážené, **tvorí je teoretická a praktická (sebezkušenostní) část. Část přípravy probíhá ve skupině, další část pak probíhá formou individuální práce s žadatelem nebo práce s žadatelem stejného zaměření a podobných představ v menších skupinách.**

- A. Individuální příprava** – úvodní a závěrečné pohovory, individuální práce se zájemci přizpůsobená jejich konkrétním potřebám přípravy, jejich očekáváním a požadavkům
- B. Skupinová příprava** – část teoretická a sebezkušenostní, přizpůsobená dynamice skupiny

Výhody propojení skupinové přípravy s přípravou individuální:

Toto propojení dává možnost intenzivnější práce se zájemci o NRP zaměřené na jejich konkrétní potřeby přípravy. Otevírá se zde také více prostoru pro poznání osobností žadatelů, jejich schopností a dovedností přizpůsobit se potřebám dítěte. Práce ve skupině otevírá účastníkům kurzu příležitost k porovnání vlastních názorů a představ s ostatními účastníky příprav. Při individuální práci pak zájemci oceňují především bezpečný prostor pro otázky, které si netroufají ve skupině řešit.

Metody a techniky práce:

přednášky (např. teorie psychické deprivace, attachmentu, seznámení se s technikami, které podporují vznik citových vazeb atd.), besedy, práce ve skupinkách, kazuistiky a hledání řešení, přehrávání situací pomocí rolí, projekce, imaginace s prvky arteterapie, relaxace, individuální poradenství, zprostředkování osobních zkušeností rodičů, kteří mají praxi s výchovou přijatých dětí, ukázky z filmů, ...

Skladba přípravy a uvedené techniky v této metodice jsou pouze vodítkem, nutně musí být vždy zvoleny konkrétně podle složení skupiny a potřeb jednotlivců. **Každý kurz je v tomto směru jedinečný.** K dílčím změnám může docházet i v průběhu přípravy, pokud taková potřeba vznikne. Účastníci přípravy se tak stávají spolutvárci programu.

Lektoři:

Lektory přípravy jsou sociální pracovníci, psychologové, terapeuti, speciální pedagogové a jiní odborníci relevantních oborů. Za důležité považujeme jejich odborné zkušenosti s náhradní rodinnou péčí či dětmi vyrůstajícími mimo vlastní rodinu.

V průběhu základní přípravy je vhodné zprostředkovat žadatelům také besedu s rodinou či rodičem, který již zkušenost s výchovou dítěte v náhradní rodinné péči má, proto se může s účastníky kurzu podělit o své konkrétní zkušenosti.

Výběr této rodiny, hostů příprav, musí být uvážlivý a musí být jasně vymezena jeho role na přípravném kurzu.

Místo konání:

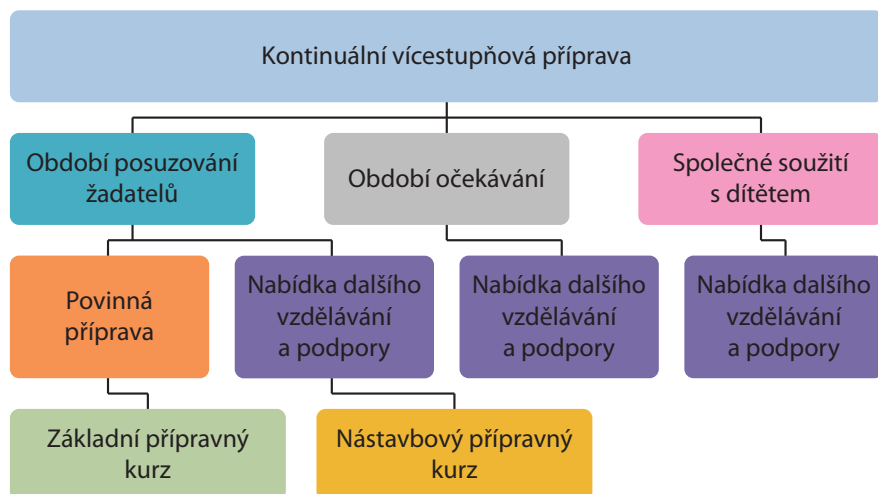
Bezpečné, vřelé, respektující a milé prostředí.

V průběhu přípravy jsou zájemcům předávány různé tištěné materiály (anotace a prezentace přednášek, tak aby se mohli kdykoliv k probíranému tématu vrátit), ale i odborné publikace našeho střediska a jiných organizací. Žadatelé zároveň dostávají seznam další doporučené odborné literatury (viz doporučená literatura).

Během přípravných kurzů probíhá **pravidelná supervize** odborného týmu lektorů. Na závěr se vyhodnocuje efektivita kurzu a spokojenost, znalosti a dovednosti účastníků.

Výstupem přípravy pro potřebu krajského úřadu je závěrečné zhodnocení přípravy žadatelů.

Diagram č. 2: Struktura kontinuální vícestupňové přípravy

3. Základní přípravný kurz

Cílová skupina:

- **budoucí osvojitelé;**
- **budoucí pěstouni a poručníci, kteří mají zájem poskytnout dítěti dlouhodobou pomoc;**
- **budoucí pěstouni na přechodnou dobu.**

Dále dle potřeby: stávající děti žadatelů či další členové širší rodiny, kteří se budou na výchově dítěte nějakým způsobem podílet.

Cílem základního přípravného kurzu je:

- předání ucelených informací o problematice náhradní rodinné péče;
- zprostředkování reálného pohledu na celou oblast NRP (aspekty právní, psychologické, sociální);
- přiblížení minulosti dítěte a podpora přijetí jeho identity;
- seznámení s potřebami ohrožených dětí, jejich pocity, projevy;
- zprostředkování pohledu na to, jaké změny v rodině mohou nastat po příchodu dítěte;
- podpora přijetí identity náhradního rodiče;
- získání důvěry v odbornou pomoc a navázání vzájemných kontaktů mezi účastníky.

Časový rozsah přípravy: 65–80 hodin, dle individuálních potřeb zájemců.

Předpokládáme nižší počet hodin, cca do 20 hodin, u těch, kdo v minulosti již přípravu absolvovali.

Příprava je realizována formou několika celodenních setkání. (Ideální by bylo zařadit 1–2 víkendová setkání.)

Počet účastníků: min. 12 – max. 20

Diagram č. 3: Cílové skupiny základního přípravného kurzu

3.1 Struktura základního přípravného kurzu

3.1.1 Vstupní osobní schůzka s žadatelí

– individuální část přípravy

Jedná se o individuální pohovor se sociální pracovnící, která žadatele provází po celou dobu přípravy. Jejím úkolem je především získat o žadatelích co nejvíce potřebných informací, tak aby si mohla udělat představu o tom, jaká panuje v rodině žadatelů atmosféra, jaké je jejich životní nastavení a jejich vztahy s okolím, ale také jaké je jejich povědomí o problematice ohrožených dětí a orientace v problematice náhradní rodinné péče.

Na základě získaných informací pak společně s žadatelí vytváří **plán individuální přípravy**. Cílem schůzky je také zbavit žadatele jejich ostychu a mnohdy zbytečných obav a vytvořit atmosféru důvěry pro další spolupráci.

Okruh otázek, které by neměly v úvodním rozhovoru chybět:

- základní informace o žadatelích (věk, vzdělání, pracovní pozice, počet dětí, bytová situace, zdravotní stav);
- otázky vztahující se k minulosti žadatelů o skutečnostech, které mohly nějakým způsobem ovlivnit formování jejich osobnosti (např. traumatická zkušenost z dětství, domácí násilí, tragické úmrtí v rodině, ...);
- otázky týkající se vztahových vazeb žadatelů, jejich zakotvení ve společnosti, v životě;
- jaká je motivace žadatelů k přijetí dítěte do NRP, jakou volí konkrétní formu NRP a proč, jaké dítě (děti) by chtěli přijmout a proč;
- informace o dětech, které v rodině již žijí (jaké jsou jejich potřeby, záliby, sourozenecké vztahy, věk, zdravotní stav, projevy chování);
- kdo všechno ví o úmyslu žadatelů přijmout dítě a jak je jejich rozhodnutí okolím přijímáno (jak na toto rozhodnutí reagují jejich děti, širší rodina, ...);
- co žadatelé od příprav očekávají, na co by měla být v jejich případě příprava především zaměřena;
- co očekávají od přijetí dítěte, jak myslí, že se změní jejich život, na co se těší, z čeho naopak mají obavy;
- jaké jsou celkově jejich plány do budoucna.

Informace a postřehy získané z úvodního setkání mohou být také důležitým vodítkem pro lektory při realizaci jednotlivých bloků kurzu.

3.1.2 Teoretická příprava

- skupinová část přípravy

Blok 1: Úvodní setkání skupiny

– vzájemné seznámení se, detailní vstupní informace o tom, jak bude kurz probíhat, jaká témata se budou přednášet, vytvoření prostoru pro vyjádření očekávání a obav účastníků kurzu, vytvoření pravidel pro práci ve skupině (s důrazem na mlčenlivost o informacích, které na skupině zazní)

Žadatelé přicházejí na odborné přípravy plni nejistot, strachu a mnohdy i podráždění. Nevidí důvod, proč by se měli připravovat na něco tak samozřejmého, jako je

rodičovství. Mnohdy mají také ostych před ostatními účastníky kurzu. Na setkáních je proto třeba vytvořit přátelskou atmosféru, ve které se všichni budou cítit dobře a bezpečně.

Blok 2: Sociálně-právní problematika náhradní rodinné péče

Okruh doporučených témat:

Sociálně-právní ochrana dětí a systém náhradní rodinné péče – seznámení s legislativou, jednotlivými formami NRP aj.

- Právní a sociální aspekty NRP
- Proces odborného posuzování zájemců o NRP a zprostředkování NRP (práce a kompetence jednotlivých úřadů, institucí a poradních sborů)
- Systém sociálního zabezpečení náhradních rodin
- Možnosti následného doprovázení a systém služeb pro nové rodiny

Uchazeči přicházejí na přípravné kurzy z různých míst a mají rozdílnou míru informovanosti z oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Cílem tohoto bloku je poskytnout ucelené a objektivní informace. Uchazeči o náhradní rodinnou péči také mnohdy nemají jasno v tom, o jaký typ péče vlastně chtějí žádat. V současné době se mnoho obecných informací o sociálně-právní ochraně dětí dá snadno vyhledat, proto je třeba v tomto bloku klást důraz především na to, zda účastníci informacím opravdu dobře rozumějí. Lektori by si měli ověřovat, zda žadatelé dobře vnímají odlišnosti jednotlivých forem i právní důsledky, které soudní rozhodnutí o svěřeni dítěte do NRP bude mít. Zaznít by měly informace o všech formách NRP, včetně přímé adopce, ale zmíněna by měla být i všechna rizika, která náhradní rodinnou péči provázejí.

Blok 3: Psychologické a zdravotní aspekty v oblasti náhradní rodinné péče

Okruh doporučených témat:

- Jaké jsou děti přicházející do NRP
- Základní psychické potřeby dítěte
- Genetika a zdravotní problematika
- Psychická deprivace a její projevy
- Attachment a poruchy vzniku citových vazeb, cesty pomoci

- Adaptace dítěte v rodině, navazování kontaktu s dítětem
- Jak se na příchod dítěte připravit
- Reakce okolí
- Identita náhradního rodiče a identita dítěte v NRP
- Jak říci dítěti pravdu o tom, že se nenarodilo nám
- Práce s minulostí, práce s příběhem dítěte (Kniha života)
- Psychologie dítěte v NRP
- Děti se specifickými potřebami (děti jiného etnika, děti s postižením, ...)
- Výchova dítěte v nové rodině

Cílem tohoto bloku je nejen předat budoucím náhradním rodičům naprosto zásadní informace o náhradním rodičovství, ale vyvést některé z jejich mylných představ o tom, že přijaté dítě nemá jiné potřeby než dítě, které od narození vyrůstá v pečující biologické rodině. Zájemce je třeba upozornit na to, že se velmi pravděpodobně v některých fázích života dítěte neobejdou bez odborné rady či pomoci.

Blok 4: Rodina a náhradní rodina

Okruh doporučených témat:

- Role rodiny u dítěte v náhradní rodinné péči, dítě a rodinný systém, komunikace v rodině, biologická a náhradní rodina
- Adaptační fáze po příchodu dítěte, která se dotkne v různé míře všech členů rodiny
- Specifika výchovy dítěte v náhradní rodině (osobní zkušenosti hosta příprav – náhradního rodiče s přijetím a výchovou přijatých dětí)
- Nová rodina – co potřebují noví rodiče, vychovatelé a co přijímané děti
- Úskalí náhradní rodinné péče
- Kde brát, abych mohl dávat

Mnozí žadatelé vidí v přijetí dítěte dosažení své touhy a cíle svého snažení. Úkolem tohoto bloku je pomoci žadatelům si uvědomit, že přijetím dítěte do rodiny se naopak celá rodina, včetně dětí v rodině žijících, staví na start nového životního úkolu.

Zájemci o NRP nebývají připraveni na to, že po přijetí dítěte budou i oni prožívat své emoce, někdy mohou být zaskočeni vlastní reakcí, mohou se potýkat s vlastní nejistotou i pochybnostmi o svých rodičovských kompetencích.

3.1.3 Sebezkušenostní příprava

– skupinová část přípravy

Sebezkušenostně orientovaný cyklus tří setkání žadatelů neslouží k předávání informací, ale doplňuje ostatní bloky přípravy o další rozměr.

Tato část přípravy dává žadatelům možnost vstoupit do kontaktu i s dalšími rovinami jejich osobnosti, být k nim vnímavý, získat k nim důvěru. Tím mimo jiné směřuje k posílení **důvěry ve vlastní kompetence, i ty rodičovské.**

V průběhu sebezkušenostní části přípravy se klienti zaměřují na sebe (v interakčním poli skupiny) a mohou tak snáze přijmout pohled na rodinu jako na **systém, kde je jejich prožívání stejně důležité jako prožívání jejich dítěte**, kde je postoj větší laskavosti k sobě samým žádoucí (tedy nejen postoj laskavosti k dítěti) a rovněž porozumění tomu, že oboje spolu úzce souvisí. Disponuje je to k ochotě k sebezpečí, která je v náročném náhradním rodičovství dle našich zkušeností často klíčová.

Sebezkušenostní program se dále zaměřuje na podporu kreativity, odvahy k experimentu, uvolňuje někdy poněkud rigidní a nerefluktované lpění na „**jedině správných**“ postupech vyčtených v příručkách.

Lektory této části přípravy by měli být zkušení odborníci z řad psychologů a terapeutů. Ve Středisku náhradní rodinné péče zajišťuje tuto část přípravy dvoučlenný lektorský tým tvořený psychiatrickou-rodinnou terapeutkou a arteterapeutkou (podrobněji viz II. část – Sebezkušenostně orientovaný cyklus setkání žadatelů o náhradní rodinnou péči).

3.1.4 Specifická příprava: individuální práce dle konkrétních potřeb zájemců

– individuální část přípravy s prvky teorie i sebezkušenosti

V této fázi se příprava odvíjí od individuálního plánu, který byl společně s žadatelem stanoven na vstupní osobní schůzce, ale který může být i v průběhu skupinové přípravy případně upraven. Tato příprava probíhá s jednotlivci, páry či v menších skupinách žadatelů se stejným zaměřením a zájmem.

Okruh doporučených témat pro konkrétní zájemce či skupiny zájemců dle jejich zaměření:

- Příprava na příchod dítěte do rodiny, kde jsou již děti (ať vlastní, či přijaté)
- Přijetí dítěte jiného etnika a práce s jeho identitou
- Příprava na reakce z okruhu blízkých lidí
- Příprava na přijetí dítěte zdravotně postiženého
- Příprava na přijetí dítěte věkově staršího
- Příprava na přijetí sourozenecké skupiny

Obečných informací je na přípravných kurzech velké množství. Zájemci o náhradní rodinnou péči mají sklony některé informace podceňovat. Pokud se hodně času stráví tím, že se poskytují informace, které pro většinu žadatelů nejsou relevantní, pak budoucí náhradní rodiče přestanou vnímat i to, co je pro ně důležité. Z tohoto důvodu doporučujeme probrat některé informace pouze s těmi, kterých se to týká. Např. rodičům, kteří už doma nějaké dítě vychovávají, je třeba zdůraznit, že po příchodu nového dítěte musí zajistit pocit bezpečí a stabilního láskyplného vztahu všem dětem, které v rodině žijí, apod.

Okruhy speciálních témat pro zájemce či skupiny dle zvolené formy NRP:

Pro osvojitele:

- Pohled pediatra, rizikové faktory ve vývoji dítěte (případná návštěva zařízení)
- Co lze vyčíst ze zdravotnické dokumentace dítěte, rizika v RA a OA
- Děti z babyboxů, děti nalezené, děti z utajených porodů
- Jak usnadnit dítěti přechod do jiného prostředí
- Přijetí role náhradního rodiče

Pro pěstouny:

- Práva a povinnosti pěstounů
- Rizikové faktory ve vývoji dítěte
- Práce se ztrátou a změnami prostředí
- Jak usnadnit dítěti přechod do jiného prostředí

- Komunikace a kontakt s biologickou rodinou
- Jak ošetřit sebe a ostatní členy rodiny
- Přijetí role náhradního rodiče
- Spolupráce se školou, úřady a dalšími institucemi

3.1.5 Závěrečná osobní schůzka s žadateli

– individuální část přípravy

Zájemci o NRP se po ukončení kurzu opět setkají se sociální pracovnící, která s nimi dělala úvodní pohovor. *Pokud by v průběhu osobních setkání nebo příprav došlo k problémům v komunikaci se zájemci o NRP, pak je u závěrečného individuálního pohovoru nezbytná účast dalšího odborného pracovníka organizace.*

Toto setkání uzavírá celý cyklus příprav a je věnováno zejména sebereflexi žadatelů, hodnocení kurzu, ale i zhodnocení vlastní připravenosti žadatelů.

Na tomto setkání je dán prostor k definování konečných představ zájemců o tom, jaké dítě by chtěli, mohli a také byli schopni do své péče přijmout.

Zájemci o NRP mají také možnost využít této schůzky a doptat se na věci, na které se např. nechtěli ptát před skupinou.

Žadatelům se dostává nabídky dalších forem podpory a pomoci.

3.2 Zpracování a předání závěrečné zprávy pro potřeby zadavatele (MHMP nebo KÚ)

Sociální pracovnice, která zájemce o NRP přípravami provázela, sepíše po ukončení příprav závěrečnou zprávu. Ta je jedním z podkladů pro rozhodování krajského úřadu, který provádí odborné posouzení žadatelů. Zpráva se opírá vždy o postřehy všech lektorů, kteří se na přípravě podíleli, poznatků sociální pracovnice a dalších odborných pracovníků organizace, která přípravu zajišťuje.

Závěrečná zpráva obsahuje pohled odborníků, kteří se na přípravě podíleli, na míru připravenosti zájemců o NRP na jejich budoucí roli. Ve zprávě je vhodné upozornit na některé skutečnosti, které se během příprav ukázaly jako pozitivní a přínosné, ale i na ty, které by se mohly jevit pro přijímané dítě jako rizikové.

Součástí závěrečné zprávy by měly být také konkrétní, podrobně specifikované představy žadatelů o dítěti či dětech, které chtějí přijmout do péče. Měla by být uvedena jejich tolerance vůči rizikovým faktorům v osobní i rodinné anamnéze dětí. Zpráva by měla také obsahovat, pro jaký typ péče se zájemci v průběhu příprav rozhodli.

Ve zprávě by měl být prezentován ale i názor organizace, která přípravu provádí, na to, jaké dítě by ideálně rodina byla schopna přijmout a jaká forma náhradní rodinné péče by pro ně byla nejvhodnější a proč. Tento názor se nemusí shodovat s představami zájemců o NRP. Organizace by se měla jasně vyjádřit k doporučení, či nedoporučení žadatelů k zařazení do evidence, případně uvést další náměty, na čem je třeba ještě s žadateli pracovat.

3.3 Osobní seznámení žadatelů se závěry hodnocení jejich přípravy

Se závěrečným zhodnocením a zprávou pro krajský úřad jsou vždy účastníci přípravného kurzu osobně seznámeni, což potvrzují svým podpisem. Pokud mají výhrady ke konkrétním bodům zprávy, je jim umožněno k ní své výhrady připojit.

Zpráva je pak odeslána krajskému úřadu i se stanoviskem žadatelů.

3.4 Celkové zhodnocení cyklu přípravy

Je prováděno na základě zpětné vazby od všech lektorů přípravy i účastníků kurzů. Účastníci kurzů se k přípravám vyjadřují prostřednictvím anonymních evaluačních dotazníků, které jsou zaměřeny na přínos jednotlivých bloků a úroveň práce konkrétních lektorů. Obsah příprav by se měl na základě zpětné vazby neustále zkvalitňovat, měl by odpovídat aktuálním potřebám zájemců.

Přípravy by neměly být zaměřené pouze na samotné zájemce o NRP. Zvláště individuální příprava by měla být přizpůsobena potřebám celé rodiny, tedy i dětem v rodině žijícím, širší rodině apod.

Individuální příprava je vhodná i pro příbuzenskou pěstounskou péči, pro zájemce z řad cizinců, lze ji také dobře využít pro přípravu na hostitelskou péči.

4. Nástavbový přípravný kurz

(Pozn.: z našeho pohledu není nezbytně nutné, aby obě varianty – tj. základní a nástavbovou – absolvovali žadatelé u jedné organizace. Tato koncepce otevírá prostor pro spolupráci mezi jednotlivými organizacemi, které se přípravou žadatelů zabývají, a také jednotlivými kraji. Takovéto uspořádání by mohlo vést ke zkrácení procesu přípravy a posuzování žadatelů. Kraje si mohou vzájemně vyjít vstříc, mohou propojit přípravu tak, aby byla pro žadatele dostupnější a mohla být organizována pružněji.)

Cílová skupina:

Zájemci o pěstounskou péči na přechodnou dobu, kteří absolvovali základní přípravu

Dále se dle individuálních potřeb mohou přípravy zaměřit také na děti již vyrůstající v rodině žadatelů či na další členy širší rodiny, kteří se budou na výchově dítěte nějakým způsobem podílet.

Cílem nástavbového přípravného kurzu je:

připravit zájemce především na přijetí dítěte s celou jeho rodinnou situací a plány do budoucna, ale také příprava na následné odloučení dítěte a předání do nového prostředí.

Zprostředkovat žadatelům:

- sebezpoznání a pochopení vlastních potřeb;
- možnost využití vlastního a skupinového potenciálu pro řešení konkrétních situací, které mohou přijít v souvislosti s přechodností pěstounské péče;
- zdokonalení v komunikaci;
- porozumění potřebám dítěte, ale také jeho minulosti;
- porozumění potřebám biologické rodiny dítěte;
- možnost, jak připravit dítě na další změnu prostředí či na návrat domů a sebe a svou rodinu na následné odloučení od dítěte.

Časový rozsah přípravy:

30–40 hodin

V ideálním případě realizace jednoho víkendového setkání.

Počet účastníků:

min. 6 – max. 14

Diagram č. 4: Cílová skupina nástavbového přípravného kurzu

4.1 Struktura přípravy

4.1.1 Vstupní osobní schůzka se zájemci o přijetí dítěte do NRP

Je vedena za účelem zmapování potřeb přípravy jednotlivých žadatelů a vytvoření jejího individuálního plánu. Oproti základní přípravě je vhodné, aby se vstupního pohovoru vedle sociální pracovnice účastnil také psycholog.

V případě, že:

- a) zájemci o NRP již absolvovali základní variantu přípravy v naší organizaci, může být vstupní pohovor již velmi otevřený a bude volně navazovat na předchozí společná setkání. Pracovníci organizace si ověří motivaci žadatelů i to, zda nedošlo v jejich představách k nějakým podstatným změnám;
- b) zájemci absolvovali základní variantu v jiné organizaci, je třeba se nejprve seznámit se závěrečnou zprávou ze základní přípravy, kterou musí žadatelé doložit. Dále je třeba ověřit si míru jejich získaných znalostí a zaměřit se na jejich motivaci a představy, které o poskytování přechodné pěstounské péče mají.

4.1.2 Úvodní setkání

- Vzájemné seznámení se
- Detailní informace o tom, jak bude kurz probíhat
- Vytvoření prostoru pro vyjádření očekávání a obav účastníků kurzu
- Vytvoření pravidel pro práci ve skupině (s důrazem na mlčenlivost o informacích, které na skupině zazní)

4.1.3 Cyklus skupinových setkání

Doporučené techniky práce se skupinou:

řešení modelových situací, konkrétní kazuistiky, přehrávání rolí, ukázky z filmů, přednášky (např. seznámení s technikami, které podporují vznik citových vazeb), práce ve skupinkách, projekce, tvoření s prvky arteterapie, relaxace, individuální poradenství, zprostředkování osobních zážitků rodičů, kteří mají zkušenost s výchovou přijatých dětí, ideálně v pěstounské péči na přechodnou dobu, ...

Okruhy doporučených témat a zaměření práce s účastníky kurzu:

- Pěstounská péče na přechodnou dobu a její důsledky
- Přijetí identity pěstouna na přechodnou dobu, ujasnění motivace
- Sebepoznání a vlastní sebeobraz – kdo jsem, kým se cítím být, jak mě vidí druzí
- Emoce a jejich zvládnání
- Komunikace, řešení konfliktů, obranné mechanismy
- Manipulace a jak jí čelit
- Stanovení hranic, kde končí a kde začínají, jejich význam ve výchově dítěte
- Identita dítěte, jaký může být jeho životní příběh, jak s ním lze pracovat
- Období rané adaptace dítěte – s čím se bude potýkat, co budou prožívat ostatní členové rodiny a co s tím
- Biologická rodina – jaký může být její příběh, jak s ní pracovat, pokud se jeví návrat dítěte do péče rodičů možný, jaké mohou nastat situace v kontaktu s problematickou biologickou rodinou, jak ošetřit sebe i ostatní členy rodiny

- Práce se ztrátou a změnami prostředí, příprava na přechodnost péče, jak ošetřit dítě, jak sebe a ostatní členy rodiny
- Kde brát, abych mohl dávat
- Spolupráce se školou, úřady a dalšími institucemi a odborníky, nabídka doprovodných služeb

Na pěstouny na přechodnou dobu budou kladeny mnohem větší nároky než na adoptivní rodiče či dlouhodobé pěstouny a poručníky, u kterých je předpoklad, že adaptační problémy přijatých dětí se budou postupem času mírnit. Děti, které budou přicházet do pěstounské péče na přechodnou dobu, budou v rodině pouze dočasně. Pěstouni na přechodnou dobu budou tak neustále pečovat o děti, které budou procházet obdobím rané adaptace. Mnohdy se prakticky nemusí ani dočkat výsledků své péče. Některé děti, které budou do rodin přicházet, mohou být poznamenány těžkými traumaty, pěstouni zde nevystačí pouze se svými životními zkušenostmi. Potřebují si prožít některé situace a pocity, kterými budou přijaté děti procházet. Pěstouni, kteří budou přijímat opakovaně děti do přechodné péče, by si také měli uvědomit, že přijetí dítěte s sebou přináší i stresové a zátěžové situace pro celou rodinu. Měli by být připraveni na to, že bude třeba dobře ochránit sebe před syndromem vyhoření a ostatním členům rodiny zajistit dostatek pocitu bezpečí a soukromí.

4.1.4 Závěrečné individuální pohovory

Po skupinové přípravě následují závěrečné individuální pohovory s odbornými pracovníky organizace. Na tomto setkání je třeba dát dostatek prostoru pro zodpovězení doplňujících otázek žadatelů, které nechtěli nebo se ostýchali otevřít před skupinou.

Závěrečný pohovor je zaměřen na:

- zhodnocení přípravy;
- sebereflexi žadatelů;
- ujasnění si vlastních představ a reálného obrazu toho, jakým dětem bude rodina schopna poskytovat péči na přechodnou dobu.

Výstupem pohovoru by mělo být definování, na jakou skupinu dětí bude péče rodiny zaměřená.

4.2 Zpracování závěrečné zprávy pro potřeby zadavatele MHMP nebo KÚ

Závěrečnou zprávu zpracovává psycholog organizace na základě vlastních poznatků a postřehů, ale i informací od sociální pracovnice a lektorů, kteří se účastníkům v průběhu přípravy věnovali. Ve zprávě je třeba specifikovat, jak se hodnotitelům jeví předpoklady a limity budoucích pěstounů na přechodnou dobu.

Vzhledem k tomu, že pěstounská péče na přechodnou dobu je určitým způsobem profese, a to velmi náročná, předpokládá se, že zájemci o tuto formu pomoci by měli splňovat velmi vysoké nároky. V případě jakýchkoliv pochybností je tedy vhodné doporučit např. další psychologické vyšetření či práci s žadatelem zaměřenou na některé skutečnosti, které se během příprav ukázaly jako rizikové.

4.3 Osobní seznámení žadatelů se závěry hodnocení jejich přípravy

Se závěrečnou zprávou pro krajský úřad jsou vždy účastníci nástavbového přípravného kurzu osobně seznámeni, což potvrzují svým podpisem. Pokud mají výhrady ke konkrétním bodům zhodnocení, je jim umožněno své výhrady ke zprávě připojit.

4.4 Zhodnocení přípravy

Je prováděno na stejném principu jako v případě modelu základní přípravy (viz 3.4 Celkové zhodnocení cyklu přípravy).

Tato příprava by neměla být zaměřena pouze na žadatele o přijetí dítěte do přechodné pěstounské péče, ale pozornost by měla být věnována potřebám celé rodiny. Dle složení skupiny, pro kterou je příprava chystána, lze pracovat např. i se skupinkou jejich dětí, které čeká příchod nového člena rodiny i loučení s ním.

5. Formy dalšího vzdělávání přesahující rámec povinné přípravy

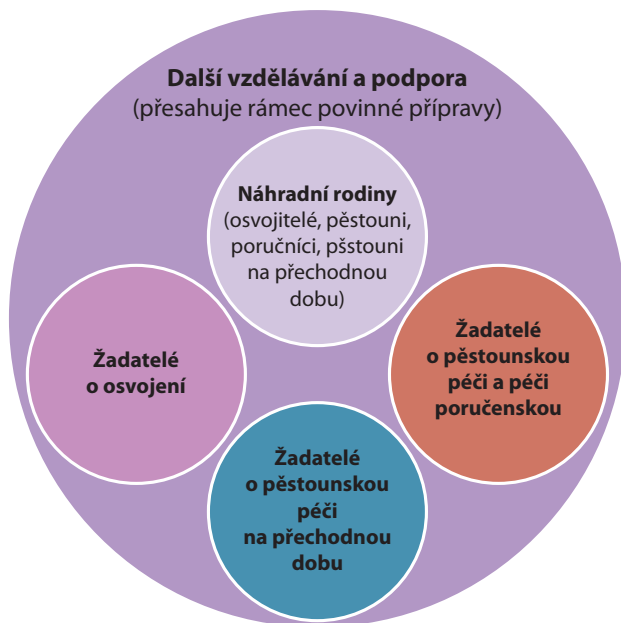
Další vzdělávání může být poskytováno účastníkům základního kurzu i nástavbového kurzu již v průběhu povinné přípravy nebo až po jejím absolvování. Toto se odvíjí od možností organizace, která další vzdělávání poskytuje.

Středisko náhradní rodinné péče nabízí žadatelům možnost zapojit se do různých programů, které pro žadatele a rodiny s přijatými dětmi pořádáme. Za velmi přínosné považujeme jejich zapojení se do činnosti Klubu náhradních rodin³, který se schází pod naším odborným vedením již řadu let. Zde mají žadatelé možnost účastnit se cyklu vzdělávacích seminářů a besed. Zároveň také získávají jedinečnou možnost být účastni různých diskusí a výměny názorů a zkušeností rodičů, kteří již děti v náhradní rodinné péči vychovávají. Žadatelé, kteří mají v úmyslu přijmout dítě (děti) romského etnika, oceňují také možnost zapojit se do programů v rámci projektu „Naše romské dítě“, díky němuž mají možnost seznámit se s historií a odlišností jiné kultury a mohou tak lépe porozumět tomu, s čím dítě jiného etnika do NRP přichází.

Nabídku dalšího vzdělávání u nás žadatelé získávají již při vstupním pohovoru do základní přípravy a my ponecháváme čistě na jejich vůli, jak ji využijí. Vybrat si mohou ze široké škály možností přesně to, co budou považovat pro sebe za nejvhodnější.

³ Pokorná, P., Vávrová, A. (2012). *Klub náhradních rodin*. In Pokorná, P. et al.: *Metodika podpůrných aktivit pro NRP (Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi, Arteterapie, Klub náhradních rodin, VTI)*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s. ISBN 978-80-87455-13-5.

Diagram č. 5: Cílové skupiny dalšího vzdělávání a podpory

Nabídka forem dalšího vzdělávání přináší žadatelům:

- možnost využít smysluplně dobu čekání na přijetí dítěte;
- možnost průběžně si osvěžovat informace, které již získali, a přijímat nové podněty;
- příležitost získávat čerstvé informace o změnách v systému NRP a o nových trendech v péči o přijaté dítě;
- možnost seznámit se s konkrétními příběhy rodin, které již zkušenost s NRP mají;
- možnost dlouhodobé pomoci odborníků a svépomoci skupiny náhradních rodičů.

Tato forma přípravy se nám v praxi velmi osvědčila. Ze strany žadatelů, kteří této nabídce využili, často slyšíme, že právě výpovědi konkrétních osvojitelských a pěstounských rodin je nejvíce oslovily. Díky nim teprve získali reálnou představu o tom, co mohou v souvislosti s plánovaným přijetím dítěte očekávat. Většina

z nich zůstala věrná našim programům a stala se našimi stálými klienty, které v rámci svých možností provázíme na jejich společné cestě s přijatými dětmi. Společná setkání přerostla v mnoha případech v opravdová přátelství. Řada rodin se schází i mimo rámec našich akcí, poskytují si vzájemnou oporu a pomoc, což považujeme také za velmi přínosné.

6. Závěr

Odborná příprava budoucích náhradních rodičů má nezastupitelné místo v celém procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Důležité je, aby byla smysluplná a efektivní. Měla by být pojímána jako zahájení procesu celoživotního vzdělávání, navázání spolupráce s odborníky a vzájemné komunikace s dalšími náhradními rodinami. Přes velké rozdíly mezi původní motivací adoptivních rodičů, pěstounů i pěstounů na přechodnou dobu vidíme, že v průběhu života s přijatými dětmi řeší mnohdy velmi podobné problémy. Všichni, kdo se odhodlávají otevřít svou náruč a domov opuštěným dětem, si zasluhují od nás všech maximální pozornost a podporu, která by neměla končit absolvováním povinných přípravných kurzů.

Doporučená literatura

Archerová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 119 s.

Blahutová, M., Zezulová, D. (2011). *Hostitelská péče a příprava k ní: odborná metodika*. Hradec nad Svitavou: Děti patří domů, o. s. Zlín: Tigris spol. s. r. o., 107 s.

Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 356 s.

Bowlby, J. (2012). *Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 399 s.

Březinová, T. (2006). *Tři holčičky na římse: osudy a příběhy dětí vyrůstajících mimo rodinu*. Praha: Návrat domů, 150 s.

Březinová, T. (2007). *Marika píše Vincimu: osudy a příběhy dětí vyrůstajících v dětských domovech*. Praha: Návrat domů, 129 s.

Bubleová, V., Benešová, L. (2001). *Hledáme nové rodiče*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 24 s.

Bubleová, V. et al. (2007). *Pěstouni mají právo na služby: praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 241 s.

Frantíková, J. (2008). *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 40 s.

Gabriel, Z., Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 144 s.

Glass, C. (2011). *Rozbitá: příběh zneužívaného a odvrženého dítěte*. Praha: Portál, 264 s.

Hayden, T. L. (2009). *Dračice a mazánek: dva příběhy z dětské psychoterapie*. Praha: Portál, 304 s.

Janáková, L. (2007). *Dary se přece nevracejí: příběh atypické pěstounské rodiny*. Praha: Triton, 189 s.

Janáková, L. (2012). *V nebi bych se sama bála: příběh dítěte s Aspergerovým syndromem v náhradní rodině*. Praha: Triton, 112 s.

Johnson, T. C. (2008). Děti a sexualita: porozumění přirozeným a problémovým projevům. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 44 s.

Joyeux, H. (1994). Mami, jak přijde dítě na svět? Praha: Portál, 47 s.

Klimeš, J. (2008). Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 48 s.

Koluchová, J. (1987). Diagnostika a reparabilita psychické deprivace. Praha: SPN, 139 s.

Koluchová, J. (1992). Psychický vývoj dětí v pěstounské péči. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 139 s.

Konečná, H. (2009). Na cestě za dítětem: dvě malá křídla. Praha: Galén, 296 s.

Kopta, P. (2008). Využití arteterapie v náhradní rodině. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 40 s.

Kovařík, J. et al. (2004). Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 167 s.

Langmeier, J., Matějček, Z. (1974). Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 397 s.

Levine, P. A., Frederick, A. (2011). Probuzení tygra: léčení traumatu. Praha: Maitrea, 290 s.

Levine, P. A., Klineová, M. (2012). Trauma očima dítěte: probuzení obyčejného zázraku léčení. Praha: Maitrea, 609 s.

Marhounová, J., Stýblová, M. (1982). Osvojené dítě. Praha: Mona, 89 s.

Matej, V. et al. (2000). Profesionální rodič, alebo guľatá kocka. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 78 s.

Matějček, Z. (1986). Co řekneme osvojenému dítěti? Praha: Práce, 7 s.

Matějček, Z. (1992). Rodičům mentálně postižených dětí. Jinočany: H & H, 16 s.

Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 98 s.

Matějček, Z. (2007). Co, kdy a jak ve výchově dětí? Praha: Portál, 143 s.

Matějček, Z. (2007). Po dobrém, nebo po zlém? Praha: Portál, 109 s.

Matějček, Z. (2008). Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 108 s.

Matějček, Z., Dytrych, Z. (1994). Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí. Praha: Galén, 214 s.

Matějček, Z., Dytrych, Z. (2002). Krizová situace v rodině očima dítěte: dětská závist – žárlivost, nevěra a rozvod – nový partner v rodině, nevlastní sourozenci – vzpomínky z dětství. Praha: Grada, 128 s.

Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1997). Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 69 s.

Matějček, Z. et al. (1999). Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 183 s.

Matějček, Z., Koluchová, J. et al. (2002). Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 155 s.

Matoušek, O., Pazlarová, H. (2010). Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál, 183 s.

Mojžíšová, Z. (2004). Ema hledá mamu. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Artforum, 71 s.

Mojžíšová, Z. (2006). Dve-tri prasiatka. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Asociácia náhradných rodín, 14 s.

Nystrom, C. (2004). Pošlete ma preč? – Detský sprievodca: adopcia. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Porta Libri, 48 s.

Perry, B., Szalavitz, M. (2006). The Boy Who Was Raised as a Dog: And Other Stories from a Child Psychiatrist's Notebook. New York: Basic Books, 275 s.

Pesso, A., Boyden-Pesso, D., Vrtbovská, P. (2009). Úvod do Pesso Boyden System Psychomotor: PBSP v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu. Nakladatelství SCAN, 212 s.

Prekopová, J. (2003). Děti jsou hosté, kteří hledají cestu. Praha: Portál, 151 s.

Prekopová, J. (2008). Neklidné dítě. Praha: Portál, 154 s.

Prekopová, J. (2008). Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny. Praha: Portál, 157 s.

- Prekopová, J. (2009). Malý tyran. Praha: Portál, 159 s.
- Prekopová, J. (2009). Pevné objetí: cesta k vnitřní svobodě. Praha: Portál, 199 s.
- Prekopová, J. (2010). I rodiče by měli dělat chyby. Praha: Portál, 104 s.
- Roháček, M., Matej, V. (2009). Hledáme rodičov alebo aj opustené deti potrebujú rodinu. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 24 s.
- Ryan, T., Walker, R. (2006). Vytváření KNIHY ŽIVOTA aneb Pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti – Praktický rádce. Praha: Natama, 76 s.
- Schaefferová, E. (1995). Co je to rodina. Praha: Návrat domů, 178 s.
- Schmidt, M-L. (1995). Jako stromy bez kořenů. Vimperk: Tina, 133 s.
- Schooler, J. E. (2002). Adopce, vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny. Praha: Návrat domů, 217 s.
- Sládeková, E. (2005). Školák v náhradnej rodine. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 18 s.
- Sobotková, I. (2003). Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 142 s.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny. Praha: Portál, 219 s.
- Soukupová, H. (2008). Prožívat několik životů: deset let v osudech pěstounských rodin. Drahotěšice: Společnost Otevřená rodina. 134 s.
- Šimanovský, Z., Mertin, V. (2000). Hry pomáhají s problémy. Praha: Portál, 159 s.
- Škoviera, A. (2007). Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech]. Praha: Portál, 143 s.
- Šulová, L. (2010). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum, 247 s.
- Uhlířová, V. et al. (2012). Dítě ve výchově příbuzných. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 60 s.
- Vágnerová, M. (2000). Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 522 s.
- Vágnerová, M. (2005). Vývojová psychologie I: dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 467 s.

Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 461 s.

Vančáková, M. (2008). *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 48 s.

Vrtbovská, P. (2010). *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Praha: Natama, Tišnov: SCAN, 120 s.

Vrtbovská, P., Formánek, O. (2006). *Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma aneb Průvodce pro pěstouny a osvojitele*. Praha: Natama, 43 s.

Zezulová, D. (2012). *Domov je místo, odkud tě nevyhodí... ani když vyrosteš*. 2. dopl. vydání. Praha: Smart Press, 160 s.

Zezulová, D. (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 200 s.

Žilinčíková, D. (2003). *Dlhá cesta domov*. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 45 s.

Žilinčíková, D. (2009). *Až se narodíš, budeš doma*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit & V zájmu dítěte, o. s., 45 s.

Publikace vydané Střediskem náhradní rodinné péče v letech 2011 a 2012:

Čermáková, M. (2012). *Dítě v náhradní rodinné péči očima pediatra: Informace pro zájemce o NRP a náhradní rodiny*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 54 s.

Grohová, J. et al. (2011). *Dítě v náhradní rodině potřebuje i vaši pomoc! Informace a pracovní listy pro pedagogy*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 42 s.

Janíčková, R., Zmeškalová, V. (2012). *Metodika práce s dobrovolníky*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 56 s.

Roháček, M. et al. (2012). *Zvykáme si jeden na druhého aneb nová náhradní rodina v procesu adaptace*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 37 s.

Vágnerová, M. (2011). *Zdravotně znevýhodněné dítě v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 52 s.

Vančáková, M. (2011). *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 32 s.

Dále volně ke stažení v elektronické podobě na webových stránkách:

www.nahradnirodina.cz:

Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči

Základní informace o náhradní rodinné péči

Základní informace o osvojení (adopci)

Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka

Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu

O „negenetickém“ rodičovství trochu jinak (Informace pro zdravotníky)

Zajímavé publikace o náhradní rodinné péči jsou volně ke stažení také na www.navrat.sk.

Doporučené filmy:

Dokumentární filmy:

Děti bez lásky [film]. Režie Kurt Golberger. Československo, 1963.

Nechcené děti 1–9 [film]. Režie Marek Šulík. Slovenská republika, 1999.

(Ne)chcené děti 1–5 [film]. Režie Marek Šulík, Mário Homolka, Jaro Vojtek, Juraj Lehotský, Peter Filo, Milan Balog. Slovenská republika, 2001.

Obavy [film]. Režie Robert Šveda. Slovenská republika, 2004.

Cesta náhradných rodičov [film]. Režie Mário Homolka, Slovenská republika, 2004.

Sedem magických rokov [film]. Režie Marek Šulík. Slovenská republika, 2005.

Bezpečná stopa na ceste domů – Projekt v praxi [film]. Představení projektu občanského sdružení Šafrán dětem. Vyrobil Or-fin Plzeň, s. r. o., Česká republika, 2009.

Drama:

Kluk na kole [film]. Režie Jean-Pierre Dardenne, Luc Dardenne. Belgie, Francie, Itálie, 2011.

O autorkách

Alena Vávrová je od roku 2004 vedoucí sociální pracovnící Střediska náhradní rodinné péče, o. s. Problematice dětí žijících mimo vlastní rodinu a náhradní rodinné péči se intenzivně věnuje od roku 1992. Pracovala jako sociální pracovníce v dětském domově FNKV Praha 10, dále jako pracovníce pro náhradní rodinnou péči na Magistrátu hl. m. Prahy a MPSV ČR. Je odborným garantem a vedoucí koordinátorkou mnoha inovativních programů, které pomáhají dětem vyrůstajícím mimo vlastní rodinu a novým náhradním rodinám. Od roku 2005 vede a organizuje kluby osvojitelských a pěstounských rodin v Praze a věnuje se doprovázení rodin s přijatými dětmi. Je spoluautorkou několika publikací o NRP.

Mgr. Pavla Pokorná dlouhodobě spolupracovala se Střediskem náhradní rodinné péče, o. s., jako dobrovolnice na Klubech náhradních rodin a v rámci projektu Peníze pro život, který je zaměřený na mladé lidi žijící v ústavním prostředí. Od roku 2010 působí ve středisku jako sociální pracovníce. Má ukončené magisterské studium sociální práce na Univerzitě v Hradci Králové a v současné době se věnuje studiu romistiky na Karlově univerzitě.

Bc. Jana Frantíková, DiS., je od roku 2006 sociální pracovnící Střediska náhradní rodinné péče, o. s. Poskytuje individuální sociální poradenství především pro pěstounskou péči. Je lektorkou odborných seminářů, přednášek a besed zaměřených na náhradní rodinnou péči. Spoluorganizuje a zajišťuje kluby a setkání náhradních rodičů. Ve své práci čerpá především z vlastních bohatých zkušeností pěstounky romských a zdravotně znevýhodněných dětí. Je autorkou i spoluautorkou publikací o NRP.

Příloha č. 1

Metodické doporučení MPSV ČR č. 7/2009 k odbornému posouzení žadatelů o zprostředkování NRP

Doporučený metodický rámec MPSV pro přípravy k přijetí dítěte do rodiny:

Zákonná úprava:

podle ustanovení § 27 odst. 1 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zahrnuje odborné posouzení pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče také zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu.

V této souvislosti přípravy žadatelů dostávají významný prostor v celém procesu zprostředkování a mohou mít podstatný vliv na utváření představ žadatelů o náhradní rodinnou péči a mohou je dostatečně dopředu vybavit potřebnými znalostmi a dovednostmi, které budou potřebovat při péči o přijímané dítě.

Cílem příprav je:

1. poskytnout žadatelům přístupnou a pozitivní formou dostatek odborných informací o specifikách náhradní rodinné péče;
2. umožnit žadatelům utvářet si konkrétní představu o budoucím fungování jejich rodiny v souvislosti s příchodem „nevlastního“ dítěte;
3. získat kvalifikované informace o žadatelích, jejich chování a prožívání a vyhodnotit je ve vztahu k možnému přijetí dítěte.

Principy příprav

- přípravy vede multidisciplinární tým odborníků s praxí v oblasti náhradní rodinné péče;
- příprav by se měl účastnit sociální pracovník, který bude posuzovat vhodnost, či nevhodnost žadatelů pro zařazení do evidence;
- příprav by měl být účasten psycholog, který bude žadatele vyšetřovat a posuzovat vhodnost, či nevhodnost pro zařazení do evidence;
- součástí příprav by měla být i práce s žadatelovou širší rodinou, které se týká přijetí dítěte (účast vlastních dětí na 1 víkendů s programem, žádoucí i pro osvojitele);

- přípravy by měly probíhat ve skupině, jejich součástí mohou být i individuální konzultace;
- účast stávajících náhradních rodičů při přípravách (je přínosem, aby se příprav účastnili i stávající pěstouni či osvojitelé, kteří mohou sdílet svoje zkušenosti s náhradní rodinnou péčí v praxi; je důležité, aby byla jasně vymezena jejich role a témata, ke kterým se vyjadřují);
- žadatelé by měli mít možnost vyjádřit se k průběhu příprav a krajské úřady by měly tuto zpětnou vazbu pečlivě vyhodnocovat;
- doporučený rozsah příprav je 48 hodin;
- doporučení realizovat jeden běh příprav pro maximálně 20 osob.

Pojetí odborného posouzení

Odborné posuzování zahrnuje vyhodnocení řady skutečností zjišťovaných o žadatelích již od momentu podání žádosti o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Obecní úřad vypracovává kompletní dokumentaci o žadatelích včetně zprávy ze sociálního šetření v rodině žadatelů. Zpráva zahrnuje informace o rodinné situaci, bytových podmínkách, sociální síti rodiny a další informace, které je možné získat se souhlasem žadatelů, např. formou referencí od zaměstnavatele, ze školy aj.

Odborné posouzení zahrnuje vyhodnocení skutečností podle ustanovení § 27 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V souladu s již proběhlou novelou zákona je od 1. 6. 2006 novým podkladem pro odborné posouzení zhodnocení přípravy žadatelů na přijetí dítěte. Výsledek odborného posouzení je podkladem pro vydání rozhodnutí o zařazení, či nezařazení žadatelů do evidence. Odborné posuzování provádí příslušný krajský úřad (případně MPSV).

Přípravy a psychologické vyšetření

I. FÁZE PŘÍPRAV: Úvodní setkání žadatelů

Společná účast žadatelů o pěstounskou péči, pěstounskou péči na přechodnou dobu i osvojení. Minimálním standardem, který je pro tuto část příprav počítán, je 8 až 10 hodin. Úvodní setkání mohou probíhat formou vícedenních setkání (např. odpoledne) nebo v podobě zkráceného víkendového setkání.

1. úvodní setkání (jednodenní)

Témata:

- seznámení se;
- cíl příprav;
- struktura příprav;
- vysvětlení procesu zprostředkování (včetně souvislostí, co to znamená, pokud si žadatelé podají žádost přímo k soudu).

2. setkání (jednodenní)

Témata:

- formy náhradní rodinné péče;
- právní aspekty;
- psychologie dítěte v NRP;
- specifika péče o dítě v NRP;
- současný stav NRP v kraji;
- interaktivní část – očekávání, obavy, motivace k podání žádosti.

Výstup z prvního a druhého setkání

Zpráva o průběhu úvodních setkání, která se zaměřuje na vyhodnocení úvodních kontaktů s žadateli. Zprávu vypracovává odpovědný pracovník organizace (týmu), která zajišťovala úvodní setkání. Ve zprávě je žádoucí upozornit na případnou oblast, které by měla být věnována pozornost ze strany vyšetřujícího psychologa.

Vyšetření psychologem KÚ

Toto vyšetření by mělo být zaměřeno diagnosticky a jeho cílem by měla být možnost eliminovat v počáteční fázi příprav žadatele se zjevnými psychopatologickými odlišnostmi, které jsou kontraindikací pro náhradní rodinnou péči. **Při zjištění rizik, která jsou s NRP neslučitelná, nebudou žadatelé dále pokračovat v přípravě.** Pro odborné posouzení bude jako podklad pro zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny sloužit zpráva z úvodního setkání.

Výstup z úvodního psychologického vyšetření

Závěr z vyšetření (obsahující také zohlednění zprávy z úvodu přípravy) včetně doporučeného zaměření se na určitou oblast v průběhu pokračování přípravy a vyjádření pro další průběh příprav.

Vyjádření:

DOPORUČUJI – žadatelé pokračují ve skupinových přípravách.

NEDOPORUČUJI – žadatelé nejsou doporučeni pro náhradní rodinnou péči, nepokračují již v přípravě.

DOPORUČUJI S PODMÍNKOU – žadatelé pokračují ve skupinových přípravách a dle druhu podmínky je u nich sledován vývoj v dané oblasti (např. může jim být nabídnuto individuální probrání některého tématu nebo spolupráce se členy týmu příprav).

II. FÁZE PŘÍPRAV: Klíčová témata v náhradní rodinné péči

Po úvodních setkáních a psychologickém vyšetření je doporučeno, aby probíhala zvláště příprava žadatelů o osvojení a žadatelů o pěstounskou péči.

V této části by měla probíhat vícedenní setkávání skupin žadatelů s využitím nejen předávání informací, ale s větším zapojením žadatelů do interakce a zážitkových technik, ze kterých si žadatelé odnesou poznatky a prožitky z níže uvedených témat. Pokud má vyšetřující psycholog zájem, může se účastnit některého bloku příprav.

Témata příprav

(tématům se věnovat ve všech rovinách: sociální, psychologické, zdravotnické):

- charakteristika dětí v náhradní rodinné péči;
- specifika péče o děti v náhradní rodinné péči;
- péče o děti se speciálními potřebami (chronické či závažné onemocnění, poruchy chování);
- zátěž v biologické rodině (závislost, onemocnění, sociální vyloučení);
- sociálně-právní témata náhradní rodinné péče;
- zprostředkování NRP, soudní jednání;
- psychologie dětí v náhradní rodinné péči (vývojová psychologie, identita dítěte);
- prožívání dětí (deprivace a její důsledky);
- role náhradního rodiče v životě dítěte;
- biologická rodina dítěte v náhradní rodinné péči (význam udržení kontaktu a pozitivního obrazu);

- řešení krizových situací;
- vlastní děti a rodina žadatelů;
- práce s historií dítěte;
- péče o etnicky odlišné děti;
- péče o sourozenecké skupiny;
- péče o dospívající děti;
- ochota spolupracovat a vyhledat odbornou pomoc;
- je možné využít i spolupráci s kojeneckým ústavem či jiným zařízením v kraji (návštěva žadatelů).

Výstup z příprav

Závěrečná vyhodnocující zpráva o žadateli/žadatelích a průběhu přípravy. Tuto zprávu vypracovává zodpovědný pracovník organizace (týmu), která přípravu realizovala. Zpráva může rovněž obsahovat záznam o návštěvě v zařízení. Žadatelé jsou se závěry seznámeni v rámci nahlížení do spisové dokumentace, v případě negativního hodnocení je žadatelům umožněn kontakt s pracovníkem vyhotovujícím zprávu.

Psychologická konzultace – uzavření, celkové zhodnocení psychologem

Závěrečná konzultace žadatelů s psychologem KÚ. Vyhodnocuje se především absolvování přípravy a konečná připravenost žadatelů k přijetí dítěte, probíhá uzavření psychologického vyšetření v případech, kdy byla diagnostická část vyšetření ukončena jako doporučení s podmínkou. Výstupem je závěrečná psychologická zpráva, která obsahuje pouze doporučující nebo nedoporučující stanovisko.

Specifikum – příprava žadatelů na pěstounskou péči na přechodnou dobu

Příprava žadatelů (nebo stávajících pěstounů) na pěstounskou péči na přechodnou dobu by měla zahrnovat témata jako příprava výše uvedená.

Důraz by měl být kladen na pochopení témat:

- smysl pěstounské péče na přechodnou dobu (co všechno znamená pro dítě a biologické rodiče; je to nástroj pomoci a podpory pro rodiny – umožňuje původní rodině soustředit se na problémy; je to také možnost pro řešení krizových situací, kdy dítě nemůže žít se svými rodiči);
- kontakt a komunikace s biologickou rodinou dítěte.

Psychologický rámec:

- důraz na práci s dítětem (jak reagovat, vysvětlování situace, vytváření kladně prožívané identity přijatého dítěte);
- prohloubení znalostí o dětech se specifickými potřebami;
- zpracování vlastních prožitků pěstounů (adaptace na příchody a odchody dětí, připravenost, reakce vlastní rodiny);
- vztahy v pěstounské rodině při PP na přechodnou dobu;
- zátěžové situace a strategie jejich řešení;
- schopnost přijímat podporu;
- informace o síti odborných (podpůrných) služeb v kraji.

Přípravy žadatelů (případně stávajících pěstounů) o pěstounskou péči na přechodnou dobu by měly probíhat v malé skupině (max. 10 osob) **v doporučeném rozsahu 70 hodin**. Základem může být společná příprava žadatelů o pěstounskou péči a žadatelů, kteří se chtějí stát pěstouny na přechodnou dobu. V rozšířené části by se přípravy pěstounů na přechodnou dobu měly dále zaměřit na sebezkušenost žadatelů, prověření interakce v zátěžových situacích a schopnost spolupráce. Více než v ostatních přípravách bude nutné zde zapojit všechny členy rodiny včetně dětí již v rodině žijících.

Hostitelská péče

MPSV doporučuje, aby přípravami žadatelů o pěstounskou péči procházeli v rámci odborného posouzení také všichni žadatelé o tzv. hostitelskou péči podle ustanovení § 30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, s výjimkou rodičů, prarodičů či sourozenců dítěte nebo žadatelů, kteří již přípravu v minulosti absolvovali nebo mají praktické zkušenosti s náhradní rodinnou péčí.

Je v zájmu ochrany každého dítěte, tedy i toho, které má být z ústavní péče uvolněno pouze na krátkou, omezenou dobu, důkladné psychologické přešetření osob žádajících o uvolnění dítěte. Obsah psychologického vyšetření tedy má obdobu standardního vyšetření žadatelů o NRP. Jako vhodné se doporučuje zařadit tyto osoby do zkrácené či individuální přípravy, kterou si hradí sami žadatelé.

Během psychologického posuzování by měla být pozornost zaměřena zejména na motivaci k pobytu dítěte v rodině na omezenou dobu, výhledy a záměry do budoucnosti, osobnost žadatelů, strukturu rodiny (případně vlastní děti), přípra-

venost žadatelů na specifika chování a prožívání u dětí vyrůstajících v ústavním zařízení, otevřenost ke komunikaci a spolupráci se zařízením či jinými odborníky. Pokud je žádost podána ke konkrétnímu dítěti, měl by mít psycholog k dispozici údaje o dítěti, aby mohl minimalizovat rizika pro toto dítě. Výstupem psychologického vyšetření je závěrečná zpráva s kladným či zamítavým stanoviskem. Pokud bude žádost podána bez uvedení konkrétního dítěte, musí být uvedeno doporučení, pro které dítě by tato forma pomoci byla vhodná. Vytipování konkrétního dítěte je prováděno ve spolupráci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a zařízení, kam je dítě svěřeno.

Mgr. Klára Vítková Rulíková v. r.
ředitelka odboru rodiny a dávkových systémů

II. ČÁST

SEBEZKUŠENOSTNĚ ORIENTOVANÝ CYKLUS SETKÁNÍ ŽADATELŮ O NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI

Halka Korcová, Karin Řeháková

1. Popis sebezkušenostního programu

1.1 Jak sebezkušenostní program pro žadatele o náhradní rodinnou péči vznikl

Obě lektorky vedou řadu let terapeuticky orientované semináře a rodičovské skupiny pro rodiče dětí v NRP a právě tyto zkušenosti se staly základem pro koncept sebezkušenostních skupin v rámci přípravy na náhradní rodičovství. Další poznatky uplatněné v tomto programu vycházejí z individuální terapeutické práce obou lektorek s náhradními rodinami, zejména v rámci systemické rodinné terapie a arteterapie.

1.2 Východiska programu

Pro žadatele o náhradní rodinnou péči je častým zdrojem informací o problematice NRP literatura (knihy, příručky), rozhovory se sociálními pracovníky, internet.

Je zcela pochopitelné, že žadatelé jsou velmi lační informací o tomto tématu. Na prvním místě je zajímavé samozřejmě děti, které do NRP přicházejí, a náhradní péče jako taková: jaké jsou to děti, jak se asi budou chovat? Jaká jsou hlavní rizika? To všechno jsou velmi legitimní otázky a v přípravě žadatelů o NRP je na ně dostatek místa. Někdy však dochází u žadatelů k přetížení jejich kognitivní, racionální roviny a k přílišnému centrování na problematiku dítěte.

Sebezkušenostní program neslouží k předávání informací, ale doplňuje ostatní bloky přípravy o další rozměr. V této podobě se stává příprava celostní. Program dává žadatelům možnost vstoupit do kontaktu i s dalšími rovinami své osobnosti, být k nim vnímavý, získat k nim důvěru. Tím mimo jiné směřuje k posílení **důvěry ve vlastní – rovněž i rodičovské – kompetence.**

Tím, že se v průběhu sebezkušenostního programu klienti zaměřují na sebe (v interakčním poli skupiny), mohou snáze přijmout pohled na rodinu jako na **system, kde je jejich prožívání stejně důležité jako prožívání jejich dítěte,** kde je postoj větší laskavosti k sobě samým žádoucí (tedy nejen postoj laskavosti k dítěti) a rovněž porozumění tomu, že oboje spolu **úzce souvisí.** Disponuje je to k ochotě k sebebepěči, která je v náročném náhradním rodičovství dle našich zkušeností často klíčová.

Sebezkušenostní program se dále zaměřuje na podporu kreativity, odvahy k experimentu, uvolňuje někdy poněkud rigidní a nereflektované lpění na „**je-dině správných**“ postupech vyčtených v příručce. I z tohoto důvodu je vhodné

vícedenní trvání jednotlivých bloků (např. víkend), kdy je možno zařadit i časově náročnější klubové aktivity zaměřené na podporu kreativity a hravosti.

Důležitý je v tomto ohledu též **neexpertní postoj lektora**, který trvale posiluje ochotu ke změně, k experimentu, k vystavení se novým otázkám. (Samozřejmě lektor neztrácí ze zřetele, že jeho role ve skutečnosti expertní je a tuto odpovědnost také nese.)

1.3 Význam skupinové práce

Obvykle pracujeme se skupinou 10–15 osob, jedná se o manželské páry, ale i o samožadatele. Uvedený počet účastníků postačuje k ustavení dostatečně velkého systému, který umožní vznik skupinové dynamiky.

Skupinovou dynamikou rozumíme soubor interakcí vznikajících na základě lidských vztahů mezi jednotlivými účastníky skupiny, i mezi účastníky a lektory. Skupinová dynamika má své charakteristické projevy, řídí se svými zákonitostmi a často poukazuje na nevědomé (neuvědomované) skutečnosti. Skupinová dynamika je významnou součástí skupinové práce. Nabízí řadu možností práce s kvalitou „tady a teď“, v jejím světle lze zkoumat zažitá modely chování, lépe pochopit vlastní i cizí jednání, vstoupit do kontaktu s vlastními emocemi atd.

Práce ve skupině dále účastníkům nabízí možnost slyšet současně řadu odlišných zkušeností a příběhů, což vhodně otevírá „zorné pole“ a uschopňuje je k širšímu náhledu na řadu souvisejících témat.

Práce ve skupině velmi posiluje **schopnost naslouchání a akceptace**, která je pro náhradní rodiče nesmírně důležitá. Opakovaná zkušenost ze skupiny, kdy klient naslouchá a pokouší se akceptovat jiné zkušenosti, názory a postoje, i když nesouhlasí (ve spojení se zážitkem, že ho tato ve své podstatě trochu riskantní činnost nezničila), uschopňuje účastníky do budoucna lépe naslouchat a akceptovat jinakost v rodině.

Dalším významným prvkem práce ve skupině je zážitek vytvoření soudržnosti skupiny a její sladění. Na začátku se sejdou velmi rozdílní lidé, kteří přesto vytvoří koherentní celek. A to dokonce na pozadí slyšení velmi rozdílných názorů a zkušeností, mnohdy i osobně nepřijemných.

Opět se objevuje zkušenost naslouchání a akceptace, tj. mohu naslouchat a akceptovat „jakoby z pozice druhého člověka“ – „jak to má on“, aniž bych se musel vzdát svého názoru a slyšené přijmout za své. Oba tyto momenty je třeba opakovaně velmi pečlivě reflektovat a uvědomovat si je. **Umožňují totiž v budouc-**

nosti lépe akceptovat jinakost dítěte, která se tak stane pro rodiče méně ohrožující. Současně v rodině usnadní udržení **atmosféry vřelého tolerantního respektu k dítěti.** „Jsi OK a jsi náš, i když máš řadu věcí jinak...“

1.4 Podmínky práce ve skupině

Pro dobrou spolupráci účastníků je nezbytné na začátku skupinu informovat, co vlastně obsahem celého bloku bude. Informovanost klientů je nutná, předejde tak zklamaným očekáváním různého druhu. Je třeba jasně pojmenovat, že se nejedná ani o psychoterapii, ale ani o přednášku. Vhodný je na počátek zařadit sběr očekávání, která potom lektor shrne a jasně formuluje skutečný obsah programu. Pochopitelně, pokud je to žádoucí, k řadě očekávání a potřeb v rámci programu později přihlédně.

Nezbytnou součástí práce v sebezkušenostně orientované skupině je **zajištění pocitu bezpečí.** Bez něj není možné sdílení závažných témat. To v prvé řadě předpokládá definování jasných pravidel skupiny a zavázání účastníků k jejich dodržování.

Používáme pět známých pravidel skupiny:

1. mlčenlivost a důvěrnost;
2. otevřenost a upřímnost;
3. pravidlo STOP (právo mlčet a nesdělovat);
4. odpovědnost k autonomii, intimitě a soukromí ostatních i vlastní;
5. technická pravidla upravující konkrétní způsob komunikace členů skupiny – např. nechat druhého domluvit, nehodnotit slyšené, mluvit o sobě atd.

Na začátku práce je nezbytné vyjednat, jak budou jednotliví členové a lektori oslovováni. U tohoto tématu je vhodné se zastavit vždy, přestože účastníci spolu již absolvovali jinou část přípravy a třeba si někteří i tykají.

Dodržujeme zásadu vykání mezi lektory a klienty, jako jeden z prostředků udržování žádoucí asymetrie vztahu lektor-klient (komplementární asymetrie) (Rieger, 1998).

Utváření pravidel je již skupinová práce, která dává lektorovi možnost pozorovat jednotlivé členy skupiny, jak s tímto významným tématem nakládají, a dále

s touto informací vhodně pracovat. Lektor je samozřejmě odpovědný za to, aby žádné ze základních pravidel nechybělo, a v případě potřeby je skupině připomíná.

1.5 Dynamika krátkodobé skupiny

Sebezkušenostní program zahrnuje tři – ideálně vícedenní – setkání. Není to mnoho, může se zdát, že se za tuto dobu nelze dopracovat ke změně postojů ani si osvojit výhodnější vzorce chování. Současně je však třeba brát v úvahu, že se jedná o **zvláštní dobu nového začátku – dobu na rozhraní**, kdy jsou lidé **změně obecně nejotevřenější**. Je to doba příhodná. Naše zkušenost opravdu intenzivní sevržené práce se u jednotlivých skupin opakuje.

Specifikem práce s těmito krátkodobými žadatelskými skupinami je zvláštní **důraz na reflexi**. Snažíme se maximálně podpořit **vznik reflektovaného partnerství a reflektovaného rodičovství**, které značně podporuje stabilitu rodinného systému. Současně je třeba respektovat, že skupinový proces probíhá v době **vyšší míry úzkosti a nejistoty účastníků**.

Někdy se setkáváme s nevhodným pochopením reflexe jako „zjištěné pozornosti k chybám“, jako nástroje jakési vnější optimalizace, či možnosti vyvarovat se chyb (často ve smyslu nedělat to tak, jak se nemá). Cílem lektorů je jistě snížení úzkosti účastníků, ale **akcentování pozornosti k chybám** tímto způsobem úzkost nesnižuje, nýbrž naopak, posouvá ji na stále vyšší úroveň. I proto se ukazuje jako výhodné pracovat s reflexí **ve skupině**, která nabízí, spolu s lektorem, **paralelně též zážitek akceptace**.

Implicitním tématem, které účastníci krátkodobých žadatelských skupin přinášejí, je: „Jací bychom měli být?“ Postupným povzbuzováním k sebereflexi za trvalé akceptace se s účastníky zvolna dostáváme k sice v hloubi prožívaným, ale nikoli uvědomovaným otázkám „jací jsme?“ a odtud k otázce „jací bychom být chtěli?“.

Je to tedy oblouk od „**kým bych měl být**“ ke „**kdo jsem**“ a „**co doopravdy chci**“.

Otázky směřující na uvědomování vlastních potřeb a chtění mají v těchto skupinách vždy zásadní význam. Už proto, že jen za to, co je vnímáno jako **opravdu vlastní**, je možné v plné šíři přijmout odpovědnost.

Reflexe je specifický nástroj sebepoznání. Reflexi uvědomovaného, či vlastně

uvědomování samo, nabízíme jako trvalou a důslednou alternativu bezprostředního hodnocení, posuzování, interpretování.

Explicitně o tom nehovoříme, nejedná se samozřejmě o přednášku na téma reflexe, ale trvale ji do práce vnášíme. Nabízíme možnost uvědomit si vnitřní děje, možnost je beze strachu pozorovat, nehodnotit je, nepotlačovat. Účastníky skupiny vedeme k pozornosti k sobě, ke svému prožívání, které také legitimizujeme. Tento proces je klíčový jak pro sebebpřijetí, tak i pro přijetí druhého člověka.

Někdy se žadatelé nebo i náhradní rodiče setkávají s dobře míněným doporučením, že některé projevy dětí si **nesmějí brát osobně**: „Neber si to osobně!“, „To nesmíš tak prožívat!“ apod. Podle našich zkušeností to řada z nich chápe jako pokyn „odděle se od svých pocitů“, což vede k riskantnímu potlačování nebo ztrátě citlivosti k sobě samému. Někteří náhradní rodiče mají obavu, že by byli konfrontováni s pocity, za které se stydí, nebo které by je jako rodiče diskvalifikovaly.

Naopak reflexe toho, co se se mnou děje, nabízí možnost se v situaci lépe vyznat a vhodně ji zvládnout.

Pro žadatele i rodiče je často objektivní prostá skutečnost, že prožívat emoce a jednat podle nich jsou dvě rozdílné věci. Dokonce, pokud se budou lépe orientovat ve svém prožívání, budou se moci svobodněji rozhodovat, jak se zachovají.

Životní situace, která nastává příchodem (dalšího) dítěte v NRP do rodiny, je situace, která přináší a vyžaduje řadu změn. Je v mnoha ohledech výhodné, když tyto změny probíhají reflektovaně.

1.6 Význam, volba a nastavení technik

Skupinové techniky tvoří podstatnou část sebezkušenostního bloku. Pojmeme **psychoterapeutická technika** rozumíme přímou a konkrétní práci se skupinou (či jednotlivcem na pozadí skupiny), která směřuje k hlubšímu zpracování určité situace, k zintenzivnění emočního prožívání, k nácviku chování, ke zprostředkování vzhledu a k uvědomění.

Jedná se o techniky verbální i neverbální, využíváme prvky z arteterapie či dramaterapie (detailněji Řeháková, 2012). Významnou součástí je následná **pečlivá reflexe** prožitého.

Techniky tedy předně neslouží k „ozvláštnění práce“. Jsou využívány pro konkrétní intervence v rámci sebezkušenostního programu.

Volba techniky vždy záleží na konkrétní situaci. Tatáž technika může být použita s různým významem a důrazem a vždy je lektorem modelována podle jedinečné situace skupinového procesu.

Samozřejmě i v této práci platí, že nelze používat techniku, kterou lektor sám neprožil a nemá s ní jak svou osobní, tak terapeutickou zkušenost.

V průběhu sebezkušenostního bloku rovněž věnujeme pozornost rituálům. Pojem „**rituál**“ zde chápeme ve smyslu definice jako „ustálený modul individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je založen na všeobecných pravidlech přijatých v rámci dané sociální komunity“ (Všeobecná encyklopedie, 1997). Rituál využíváme jako společenský nástroj, který nabízí možnost zvláštním způsobem zažít ve skupině spolupatříčnost, sounáležitost, vzájemnou podporu a oporu a bezpečí.

Patří sem zejména úvodní rituály (začátek každého setkání) a rituály ukončovací – ukončení jednotlivých seminářů a zejména ukončení celého bloku. Zážitek jejich významu pro skupinu jako celek i pro jednotlivce může v budoucnu podpořit ochotu klientů ustavit vlastní rituály v rodině po příchodu dítěte a chápat je jako podpůrnou rodičovskou aktivitu.

Během práce hojně využíváme různé krátké hříčky a techniky určené k uvolnění napětí, přeladění, oddělení jednotlivých témat.

Během sebezkušenostního programu se často věnujeme velmi obtížným tématům a bez těchto psychohygienických nástrojů by došlo záhy k přetížení skupiny a jejímu vyčerpání. Sem patří i péče týmu o základní biologické potřeby klientů, např. striktním dodržováním času práce a přestávek.

1.7 Cílová skupina

Cílovou skupinou jsou žadatelé o náhradní rodinnou péči. Podle naší zkušenosti se zpravidla jedná o primárně motivované klienty ochotné absolvovat i tuto sebezkušenostní formu přípravy.

Většinou se jednalo o skupinu, ve které byli zastoupeni žadatelé o osvojení i žadatelé o pěstounskou péči. Ve skupině bývají tedy účastníci značně rozdílní, někteří s již žitou rodičovskou zkušeností, někteří s traumatem biologické neplodnosti, páry toužící po „blondatém miminku“ i žadatelé odhodlaní přijmout starší dítě třeba i s handicapem. Opakovaně jsme zvažovaly, zda by bylo vhodnější realizovat odděleně blok pro osvojitele a blok pro pěstouny. Na konci našich

úvah je však vždy **rozdíl jako podmínka kreativity**, tedy jako výhoda umožňující **zahlédnout a akceptovat velkou pestrost možného**.

1.8 Jazyk

Podstatnou součástí práce se skupinou je volba jazyka, kterým se lektor k účastníkům obrací. Jedná se o neexpertní jazyk, posilující kompetence účastníků. Jazyk otevírající další možnosti („a zároveň...“, „a současně...“). Až na naprosté výjimky se vyhýbáme použití slov správně – špatně, raději volíme formulace „je výhodnější“, „více či méně užitečné“.

1.9 Lektorský pár

Z řady zkušeností plyne, že pro práci se skupinou je zvláště vhodný terapeutický pár. Jednak to umožňuje více vztahových a interakčních variant, jednak to usnadňuje práci se skupinou. Už jen lidská, osobnostní odlišnost lektorů vnáší do procesu ve skupině kvalitu „požehnané různosti“ a její akceptace. Užitečná je možnost týmové vzájemné pečlivé reflexe a podrobná rekapitulace jednotlivé proběhlé práce (Rieger, 1998).

2. Popis práce v jednotlivých blocích programu

1. BLOK – Já jako dítě, já jako rodič

Motto: „Žít plnohodnotný život předpokládá vyrovnat se a naučit se žít s tím, kým a čím jsem se stal. To zase předpokládá poznat a uznat, že život každého člověka je jedinečný... A tak se stále znovu učíme jak žít a jako rodiče učíme žít i svoje děti“ (Orwin, 2001).

1. Blok je zaměřen na rodičovství a dětství, na naplňování potřeb dětí – přijatých, ale i těch, kterými účastníci skupiny kdysi byli.

Část 1. Dětství a potřeby

Na začátku nastolujeme téma vývojových lidských potřeb v obecné rovině (tato edukativní část je neohrožující a snadno přijímaná).

Lidské, event. vývojové potřeby byly definovány různými autory (Maslow, Matějček). Pro tuto práci používáme definici vývojových potřeb dle autorů Pessu et al. (2009), která je pro naše účely zvláště ilustrativní. Pracuje s termíny **sociálního/fyzického místa, syčení, ochrany, podpory, hranic** a s **limity**.

Následuje práce zaměřená na vlastní dětství.

Účastníci se rozpomínají na svůj dětský příběh, k zobrazení rodiny používáme některou projektivní techniku, např. kameny. Významná je otázka: kdo všechno patřil do rodiny, obvykle se ukáže, že i v „nenáhradkových“ rodinách občas velmi funkčně zaskakovala za matku babička nebo teta...

Zkoumáme, co jako děti nejvíce potřebovali. Práci ve skupině se otevírá širší prostor pro skutečné uvědomění si dalších a dalších potřeb. Někdy je tento proces bolestný, protože se objevují i nenaplněné potřeby, klienti mají snahu se konfrontací s tímto pocitem chránit např. bagatelizací – teď už na tom nezáleží, vyrostl jsem i bez toho.

Je to klíčové místo procesu, je třeba klienty vést k tomu, aby ponechali dítěti v sobě nárok na naplnění potřeb, ale i na žal a hněv nad tím, čeho se jim nedostalo. Porozumí-li potřebám dítěte v sobě, mohou hlouběji pochopit, co potřebuje přijaté dítě, i jeho zoufalou prázdnotu tam, kde potřeba zůstala nenaplněná. Tyto prožitky zprostředkovávají důležitou skutečnost, že totiž naše rodičovství je úzce spojeno s naším dětstvím.

Následuje otázka po naději, kdy zkoumáme, co všechno pomohlo deficity v naplnění jejich potřeb překonat. Kdo jim pomohl? Co jim pomohlo? Jak nedostatky kompenzovali? Čím prázdnotu zaplnili? A co zůstalo prázdné?

Nyní se vracíme k definovaným pěti potřebám dle autorů Pessoa et al. (2009) a formou brainstormingu hledáme různé možnosti a způsoby, jak je dětem naplňovat. Jedná se tedy o sběr nápadů a zkušeností účastníků. Přirozeně, řada z nich zobrazuje jejich nenaplněná přání a potřeby, což je vhodné reflektovat a upozornit na skutečnost projekce ve dvojici rodič-dítě.

Část 2. Ideální a reálné rodičovství

V další části prvního bloku se zabýváme ideální a reálnou podobou rodičovství. Využíváme záměrně hravou techniku: účastníci se rozdělí do menších skupinek a společně definují atributy ideálního a zcela nepřijatelného rodiče. Tím získáváme materiál k hovoru o jejich rodičovských cílech i obavách. Podle našich zkušeností si žadatelé (i náhradní rodiče) často nastavují nerealistické cíle, kterých nelze dosáhnout. Z nereálného nároku se stává nemilosrdný poháněč.

Nosné je zjištění, že některé atributy, které klienti nejprve jednoznačně přiřadí ideálnímu rodiči, mohou působit destruktivně a naopak.

Dále se skupinou zkoumáme, jak úzce souvisí rodičovský cíl s nárokem na dítě a co se děje v tomto vztahu, je-li nastaven cíl nedosažitelný.

Zde je možné zařadit některou z dramaterapeutických technik, např. některou variantu soch. Tato práce je časově i emočně náročnější a je třeba zvážit, zda zůstat se skupinou na verbální úrovni, nebo se pustit dále. Vždy je nutné ponechat dostatek času na práci a zejména na reflexi.

Uvedené téma je spojeno s nárokem na **vlastní rodičovské schopnosti** a možnosti, napjaté někdy ještě realitou náročné anamnézy přijatého dítěte. Zde nabízíme **metaforu léčivé náplasti**, která neodstraní zranění ani jizvu, ale umožní hojení.

To vše směřuje k **odbřemenění rodičů**, k uvolnění jejich energie pro reálné úkoly. Do reality kotví i známé: „**S horším počítejme, lepším se dejme překvapit!**“ – jeden ze článků Matějčkova desatera (Matějček et al., 1999).

Dále v tomto bloku hovoříme o úskalí vysokých cílů a očekávání. Se skupinou mapujeme jejich zdroje, všímáme si, co je udržuje při životě.

Přitom se často otevírá téma širší rodiny v současnosti, očekávání rodičů (opět téma „já jako dítě“), očekávání, eventuálně již i zkušenost s reakcí okolí (někdy podpůrná, někdy právě naopak).

Důležité je pečlivé mapování, třeba formou sběru zkušeností a nápadů, co všechno naopak pomáhá při stanovování méně náročných, realističtějších cílů.

Část 3. Primární rodina

Ve třetí části se věnujeme vlastní formaci v původní rodině a možnostem formace přijatých dětí.

Na úvod se osvědčuje použití známé techniky VYSLEN (Rieger, 1998), která umožňuje tvořivým způsobem reflektovat poselství, které bylo přijato v dětství od významných blízkých osob bez asimilace či integrace s vlastním Já, takže může být příčinou vzniku „životního scénáře“ (často v určitém ohledu deficitního). Otevírá širokou možnost práce se skupinou, nabízí porozumění existenci životních scénářů, reflexi vlastního scénáře, inspiraci pro jeho event. redefinování. Zahlédnutím celé škály VYSLENŮ (především rodičovských introjektů) umožňuje reálnější pohled na „**dokonalé rodičovství**“: vždyť i dobře míněné VYSLENY mohou v dospělosti velmi překážet.

Dále nabízíme skupině metaforu pomyslného batohu, do kterého rodiče svým dětem nakládají na cestu životem různé věci: některé se později hodí, některé ne. Některé mohou dokonce při cestě tlačit a překážet. V dospělosti je možnost si obsah batohu zrevidovat, něco odložit, nahradit něčím jiným, některé nepříjemné věci ponese dále, ale můžeme je v batohu umístit tak, že tolik nepíchlají do zad.

Následuje samostatná práce klientů, kdy si představí vlastní „batoh“ a mají za úkol vybrat, co z toho, co doma dostali, by chtěli předávat svému dítěti. Je vhodné dát dost času na diskusi, tato práce silně podporuje kompetenci budoucích náhradních rodičů, posiluje pocit, že mají dětem co nabídnout, je zaměřená na hlubinné zdroje kotvené v jejich primární rodině. Je třeba být připraven i na variantu, že ve skupině bude klient s významně deficitním scénářem a s tím pracovat (předpoklad odborné erudice lektora).

Následující část je věnovaná tématu přijatého dítěte a jeho biologické rodiny. Je to téma vždy velmi živé, ať už je pro klienty kontakt s biologickou rodinou dítěte v budoucnu pravděpodobný (pěstouni), či nikoli (osvojitelé). Pracujeme znovu

s rodinným systémem, se skutečností, že dítě nepřichází do NRP samo, ale vždy si určitým způsobem přivádí i svou biologickou matku a otce. Využití zobrazovací techniky pro nově vzniklý systém, ve kterém mají určité místo i biologičtí rodiče, je velmi vhodné pro náhled na tuto realitu. Je třeba nechat opravdu dostatek času na reflexi a ventilaci emocí a obav, všech otázek, které toto téma s sebou nese. Dochází k dekonstrukci mýtu o dítěti jako tabula rasa, což může být v určitém ohledu úlevné (neovlivním všechno) a současně velmi riskantní (unese to moje rodičovství, neztratím dítě?).

Následuje silně podpůrné téma věnované rodičovské kompetenci a sebejistotě. Sběrem co nejvíce nápadů, doporučení a zkušeností skládáme mozaiku různorodých možností, jak posilovat „rodiče v sobě“.

Po předchozí náročné práci je vhodné zvolit hravější formu realizace, např. na velký papír nakreslit postavu rodiče, do které účastníci vlepují papírky s napsanými tipy na posilování a podporu kompetence.

Na závěr bloku hovoříme o možnostech posilování citových vazeb mezi dítětem a rodičem, nabízíme různé techniky práce s tělem (baby masáž, masáž pro neposedy atd.). Je třeba vždy velmi důkladně edukovat skupinu o kontraindikacích kontaktních technik (např. sexuální zneužívání v anamnéze).

2. BLOK – Já, moje vztahy k okolí a životní role

Motto: „Každý z nás si do života odnáší ze své původní rodiny a pak také z okolních sociálních vztahů spoustu vzorců v komunikaci. Občas se stává, že se s údivem pozastavíme nad výrokem, který jako by z úst vypadl našemu rodiči, který jsme slýchávali kdysi dávno na adresu manželského partnera z úst jednoho směrem ke druhému rodiči. Samozřejmě jsme si mysleli, že tyto výroky ‚zaručeně nikdy‘ nebudeme používat. Pak se v naší osobní historii, v našem vztahu k manželovi či manželce, může přihodit obdobná situace a onen ‚zděděný‘ výrok je na světě. Nikdo z nás jistě není bez chyby. A tak leckdy následuje ‚trumfující‘ odpověď naší druhé poloviny. Rodí se konflikt“ (Farková, 2008).

Část 1. Komunikace jako prostředek realizace vztahu

Ve skupině hledáme, co všechno vlastně patří do komunikace, jak rozdílně jsou účastníci zvyklí komunikovat. Vnásíme náhled na často opomíjený význam kontextu v komunikačním procesu (prostředí, aktuální situace, zdravotní stav, aktuální emoční nastavení), který přispívá k porozumění některým konfliktům.

Dalším tématem jsou dysfunkční komunikační vzorce. Inspirujeme se Virginii Satirovou (Kniha o rodině) a její definicí čtyř dysfunkčních komunikačních typů (Satirová, 2006). Tato část je výrazně interaktivní, pracujeme s tělem. Účastníci jsou rozděleni do dvojic, jednotlivé komunikační typy ve dvojici sochají. Na práci ponecháváme dost času, je třeba, aby vznikla příležitost vnímat signály svého těla. V této části práce je třeba, aby lektor práci dvojic brzdil, klienti mají zpočátku tendenci z procesu příliš rychle utéci (už to máme hotové, už jsme to přežili!). Výhodou uvedeného způsobu práce je příležitost zakusit emoce bezprostředně v průběhu procesu. Následuje důkladná reflexe zažitého. V další části následuje seznámení s možnostmi, jak těmto dysfunkčním modelům vzdorovat. I toto si klienti ve dvojici prakticky vyzkoušejí.

Jako nosné se ukazuje zařazení hravějších technik, které nabízejí příležitost mapovat vlastní komunikační schopnosti a dovednosti.

Osvědčuje se např. technika Ježek – práce ve dvojici, kdy jeden z účastníků dostane pokyn zabalit se na zemi do klubíčka a představovat zabaleného ježka, kterého má druhý vylákat k rozbalení – navázání komunikace. Povoleny jsou jakékoli verbální i neverbální nebolestivé způsoby. Během této – napohled nevinné – hříčky mají účastníci možnost zažít a zjistit mnohé: co na ježka zkouším jako první – něco, co si myslím, že by mělo fungovat nebo něco, co by fungovalo na mě? Co se se mnou děje, když ježek nereaguje, co se mnou dělá pocit bezmoci, vzdám se nebo začnu být agresivní (velmi často nejdobrosrdečnější sluníčko skupiny překvapí nečekanou agresí), spoléhám se spíše na slova nebo si troufnu i na nějaký neverbální projev?, ... atd. Jedná se o neobyčejně výtěžný proces, který lektorovi umožní cenná pozorování, která může využít v následné reflexi. Je vhodné povzbudit k hledání způsobů navazování kontaktu s Ježkem. Vždyť právě přijaté děti mohou někdy rodiče znejišťovat „zabalením a bodlinami“.

Nedílnou součástí je i práce s „Jak by... kdyby...“ Jedná se o dokončování a následné přehrávání komunikačně obtížných a konfliktních situací. Někdy jednotlivé situace nabízí lektor, častěji je přinášejí sami účastníci. Tím umožňují současně lektorovi mapovat, jakých situací v budoucnosti se nejvíce obávají. Přehrávání, hledání více variant ve skupině, současně lektorem vhodně vnášený odbřemeňující pohled, že ne každou situaci musím vždy stoprocentně zvládnout, významně posiluje kompetence účastníků.

Za velmi významnou považujeme část věnovanou konfliktu jako vývojové kvalité. Používáme opět sběr nápadů ve skupině, ptáme se, podle čeho se pozná dobrá rodina.

Většina účastníků vnímá konflikt jako něco krajně nevhodného, nepříjemného, něco, co k dobré rodině nepatří. Proto je pro řadu z nich objevný pohled na konflikt jako projev zdravého vývoje rodinného systému (v určitých fázích vývoje se dítě potřebuje kontaktovat právě tímto způsobem) i zdravého vývoje vztahu (moje dítě si může konflikt se mnou dovolit). Tato „**rehabilitace konfliktu**“ pomáhá opět k posílení rodičovské kompetence, k lepšímu porozumění potřebám dítěte, pomáhá formovat potřebný rodičovský postoj v této situaci (důraz na sebereflexi, porozumět tomu, co se ve skutečnosti děje, nevztahovat si věc příliš osobně, ale zůstat angažovaný).

Část 2. Diferenciace jednotlivých životních rolí

Používáme techniku Deseti dotazů, kdy účastníkům desetkrát pokládáme otázku „Kdo jsi?“. Odpověď (pokud možno jednoslovnou, podstatným jménem) píší na kartičky. Poté jsou účastníci vyzváni k seřazení kartiček podle významu, v první pěti se obvykle ocitnou klíčové životní role. Významná je jejich jasná formulace, s důrazem na jejich oddělení a hranice.

Hovoříme o významu jednotlivých rolí, k čemu slouží, nastolujeme velmi důležité téma spokojenosti v jednotlivých rolích a nutnosti péče o ni. Každá role má svá specifika a vlastní zdroje syčení. Je důležité dbát o svou spokojenost ve všech svých rolích, rozvíjet svou pozornost k vlastním potřebám, pečovat o rovnoměrné syčení všech rolí. Toto bývá pro řadu účastníků nové, někdy u nich vzbuzuje odpor (vše pro dítě!) Nicméně se téma jeví pro náhradní rodiče jako klíčové, právě u nich má rodičovská role často tendenci k nezdravé expanzi na úkor ostatních (partnerství, Já). Tato zdivočelá expanze rodičovství ohrožuje náhradní rodinu hned několikrát, hrozí zde jednak absolutní exhausce (vyčerpání) rodiče, jednak je ohroženo partnerství a ani dítěti trvalé zaplavení rodičem neprospívá.

Ve skupině hledáme různé způsoby sebezpečí, sebebodpory, pátráme po zdrojích. Společná práce nabízí možnost zahlédnout řadu možností, které mohou být inspirativní nebo jen povzbudit ve vlastním hledání.

Část 3. Rozdílnost v rodičovství

V této části dále rozvíjíme myšlenku oddělování, diferenciaci. Děti v rodině jsou vzhledem ke své jedinečnosti velmi odlišné. Tato jinakost si vyžaduje různý přístup ke každému z nich a formuje zcela jedinečný a odlišný vztah ke každému dítěti zvláště. Různost je tak silná, že můžeme hovořit o diferenciaci – např. role matky do role matky dítěte X, matky dítěte Y atd. (kolik mám dětí, tolik je ve mně matek).

To zcela boří mýtus o nutnosti uniformního „spravedlivého“ přístupu ke všem dětem. Pro řadu účastníků to bývá velmi úlevným objevem.

K lepšímu uchopení tohoto, dle našeho názoru významného, tématu využíváme arteterapeutické techniky. Inspirujeme se Virginíí Satirovou (2006), která ve své *Knize o rodině* přirovnává jednotlivé rodičovské role ke kloboukům, které si střídavě nasazujeme. Účastníci dostávají pokyn vyrobit rodičovské klobouky (většinou vznikají modely *Večerníček*, *občas i Bílá paní*) pro svoje budoucí, někdy již i stávající dítě (nebo děti).

Využití barev a tvarů při vytváření klobouků umožňuje expresi obtížně verbalizovatelných pocitů. Současně i těm, kteří dosud dítě doma nemají, umožňuje výtvarnou technikou ztvárnit očekávání i obavy. Skupinová práce navíc zprostředkuje vhled do skutečnosti mnohotvárného a pestrého rodičovství, zážitek toho, že jinakost je v pořádku. Proto vždy zařazujeme nejen reflexi procesu, ale pozvánku do „galerie“ výtvorů, s možností vzájemného zkoumání díla.

3. BLOK – Já – cesta k sobě, kdo jsem

Motto: „Počínající sexuální život u adolescentů je vlastně takovou decentní, nicméně znepokojující připomínkou rodičům, kde oni sami se nalézají ve svém životním cyklu... Zprvu mají rodiče sklon odmítnout sexuální život svých dětí, podobně jako adolescenti často odmítají sexuální život svých rodičů...“ (George H. Orwin: Dospívání – kniha pro rodiče, 2001).

Část 1. Sexualita

Nejprve se věnujeme sexualitě dětí, pro řadu žadatelů je překvapivé, že sexualita se projevuje již v raném dětství. Ve skupině mluvíme o sexuální výchově dětí, zejména však o výchově k intimitě. Významný je sběr postřehů a nápadů, jak je možné podporovat rozvoj intimity u dětí. Vzhledem k tomu, že někteří žadatelé plánují přijmout dítě s mentálním handicapem, je důležité se věnovat i poněkud tabuizovanému tématu sexuálního života osob s mentálním postižením, i tomu, jak zacházet s jejich sexuálními projevy.

Za podstatnou součást této části považujeme i práci s reflexí vlastní sexuality klientů. Věnujeme se hovoru o situaci v původní rodině, jak se o tomto tématu mluvilo doma, od koho získávali první informace, jakým jazykem se o sexu doma mluvilo (častá odpověď je – žádným). Sebereflexe v této citlivé oblasti umožňuje větší porozumění a také větší připravenost doprovodit děti obdobím celostního – tedy i sexuálního dospívání.

Součástí tohoto tématu je i práce s mužsko-ženskou polaritou. Pracujeme zde s Jungovými archetypy Anima-Animus. Zde využíváme imaginaci a návazně arteterapeutické techniky. Tento způsob práce umožňuje hlubší zmapování identifikace s mužskou či ženskou rolí a nabízí možnosti jejího přijetí a dalšího rozvoje.

Část 2. Sebepoznání a podpora sebezpřijetí

Tato část je rozdělena do dvou etap: první etapa je věnována práci s vlastní minulostí. Klienti jsou vyzváni, aby svůj dosavadní život ztvárnili jako řeku (nebo cestu) a aby jakýmkoli způsobem zachytili, co všechno dosud prožili. Pracuje se vždy s co největším formátem papíru, který vyžaduje práci na zemi. Na tuto práci je třeba opravdu dost času – výhodná je možnost pracovat i venku, k tvorbě použít nejen tradiční barvy, ale třeba i přírodniny.

Tvořivý proces přináší možnost uvědomění si často skrytých, ale o to důležitějších událostí, i s jejich emočním obsahem. Tato práce vyžaduje od lektora dostatek angažovanosti, ale i taktu. Může se stát, že někdo z klientů bude potřebovat podporu během emočně silného procesu. Během „mapování“ si účastníci uvědomí nejen své případné deficity (co jsem nedostal, co mi chybí, co bylo těžké, co jsem ztratil), ale také zdrojová místa (odkud беру svou sílu). V následné reflexi je vhodné právě na ně upozorňovat.

Druhá etapa této části pracuje s představou budoucnosti. Vždyť žadatelé se nacházejí v období značné nejistoty, kdy se určitým způsobem již vztahují k dítěti, o kterém v této chvíli většinou ale ještě nic nevědí. Je proto vhodné věnovat těmto očekáváním, nadějím i obavám důkladnou pozornost. Často používáme projektivní předměty nebo náš soubor projektivních obrazů, vybízíme účastníky, aby si vybrali jeden předmět, který nějak vyjadřuje jejich obavu, druhý, který vyjadřuje jejich naději, očekávání. To jednak usnadní verbalizaci strachů i radostného očekávání, jednak tento způsob umožní práci s deficitními i zdrojovými fantaziemi klientů.

Část 3. JÁ a ti druzí

Poslední pracovní blok je rozdělen opět na dvě části, v první se věnujeme postavení klientů v současnosti. Podle našich zkušeností mají žadatelé často nepříznanou obavu z reakce okolí na příchod dítěte, někdy se zdráhají říci si v okolí o pomoc a zbytečně se vyčerpávají.

Pro názornost využíváme práci se socháním, každý účastník dostává postupně

pokyn ztvárnit zadání „**Já a lidé okolo mě**“. Jako sochařský materiál slouží ostatní členové skupiny. Jedná se vlastně o zobrazení sociální sítě účastníka. Je to kreativní proces, lze využít i rekvizity, jednotlivé figury namodelovat do typických či symbolických postavů atd. Poslední se do sousoší postaví sám tvůrce. Otevírají se široké možnosti další práce, je možné se protagonisty tázat po spokojenosti s postavením lidí okolo něj. Koho by raději odsunul? Koho by chtěl blíží? Kdo mu tam úplně chybí? Na koho se může obrátit, když potřebuje pomoci?

V případě, že protagonista vytvoří zjevně deficitní sestavu, zobrazující např. absolutní osamělost, je možné podpůrně nabídnout přesochání se zadáním „jak byste si to přál“. Tato technika je časově náročnější, je možné skupinu rozdělit, každý lektor pak pracuje s jednou polovinou.

Druhá část, která je velmi osobní a intimní, má název **Moje maska**.

Téma nabízí možnost odlišení dvou osobních tváří: jedna je tvář, kterou ukazují světu, druhá je ta moje vnitřní, která je intimní, zranitelná a je pro většinu okolí skryta. Již toto zadání legitimizuje fakt vnitřního a vnějšího, osobního a veřejného. Dekonstruuje mýtus „absolutní upřímnosti“, podporuje nárok na osobní, intimní, které není známé nikomu, jen mně. Z tohoto místa se klene oblouk zpět k tématu podpory intimity u přijatých dětí, jak byla předmětem hovoru na začátku bloku. Spojení těchto dvou momentů pomáhá lépe porozumět, jak důležitá intimita pro člověka, a tedy i pro přijaté děti, je.

Arteterapeutické zpracování při výrobě masky umožňuje velmi niterný emoční prožitek, možnost vyjádřit se na jiné než verbální rovině. Zároveň je zvolený způsob i bezpečný, tvůrce má svobodu využít zpracování, kterému rozumí jen on sám a míru sdělení ostatním si sám řídí (co bude verbalizovat a co ne).

Výtvary jsou vystaveny ke zhlédnutí i ostatním, významná je i jejich estetická síla. Reflektujeme vždy. Tvůrce sám si řídí, jak hodně chce mluvit o své masce, povzbudíme ale k reflexi procesu tvorby.

Současně práce ve skupině umožňuje získat od ostatních cennou zpětnou vazbu, výjimečnou možnost dozvědět se, co se děje s ostatními při pohledu na mou masku, kterou jim ukazují. Jak na ně působí, jak hodně je maska překvapila, zda mě vnímají podobně, nebo zda mou masku čtou odlišně, než zamýšlím (nesmělost jako aroganci).

V následné diskusi ve skupině je vhodné poukázat na někdy mylné čtení masek ostatních, s poukazem na masky, které budou mít nasazené přicházející děti.

Není náhodou, že tato témata jsou zařazena právě do posledního bloku. Předpokládají totiž situaci, kdy se účastníci jednak již znají, jednak je ve skupině nastavena vysoká míra bezpečí, a proto je možné pracovat i s takto osobními, intimními tématy.

3. Závěr

Část 1. *Evaluace a její význam*

Nedílnou součástí celého bloku je závěr, ukončení.

Rozděluje ho do dvou částí, je to hodnocení celého programu a samotné ukončení.

V části věnované hodnocení věnujeme značnou pozornost „znovuzpřítomnění“ celého programu. Jednak od jeho začátku uplynul již jistý čas, jednak tím umožníme účastníkům vzpomenout si i na to, co by měli tendenci potlačit. Je možné hodnotit odděleně každé ze tří setkání nebo hodnotit celý program. Oboje má své výhody i nevýhody.

Ke zpřítomnění dobře pomáhá, když lektor „převypráví“, co se tehdy dělalo, je užitečné zařadit i drobnosti, které přímo nesouvisely s prací, ale pomohou se vrátit v čase: např. „... a odpoledne se nám porouchala konvice na kávu, a pak jsme trochu promokli...“ apod.).

Jasně formulujeme, k čemu se mají účastníci vyjadřovat. Často mají totiž tendenci program rychle pochválit, poděkovat a skončit, ve snaze nebýt při hodnocení osobní. Proto jasně formulujeme, například: „Zkuste pojmenovat, co bylo pro vás nejvíce zajímavé, co vás nejvíce oslovilo, co si z toho, co zaznělo, odnášíte.“ Je možné nabídnout i vyjádření směřující k polaritě: „Co vás nejvíce oslovilo, co vám chybělo, eventuálně co byste doporučovali dělat příště jinak.“

Je významné zajistit, aby se vyjádřili všichni, verbalizace hodnocení je důležitá pro klienta samotného. Nedovolujeme proto úhybné triky jako – všechno už bylo řečeno, vždy povzbuzujeme k vlastnímu vyjádření, opakování nevadí (v životě se také často opakujeme).

Někdy je vhodné nabídnout nějaký „ochranný štít“, pokud se zdá, že mluvit o prožitém je pro klienty příliš těžké, je možné zařídit, aby mluvící držel v ruce nějaký předmět (kámen), který putuje po kruhu.

Část 2. *Ukončení*

Tato část nesmí chybět, jedná se o oddělení, které umožní ukončit nejen program, ale i existenci skupiny. Někdy mají účastníci přání pokračovat, třeba formou scházení se v soukromí. To lze samozřejmě jen doporučit, možná to bude

začátek nějaké vzájemně podpůrné skupiny, ale bude to jiná skupina než tato sebezkušenostní. To je také třeba jasně formulovat. Neškodí připomenout zásady skupiny, které platí i po jejím skončení, zejména závazek mlčenlivosti.

Pak následuje vhodný ukončovací rituál, který je vždy upraven skupině na míru, podle jejího charakteru.

Sebezkušenostní skupina umožní účastníkům a párům nahlédnout na to, v jaké míře jsou pro náhradní rodičovství vhodní. V případě pochybností je nabídnuta osobní konzultace a individuální práce.

Použitá literatura

- Farková, M. (2008). Vybrané kapitoly z psychologie. UJAK, s. 239.
- Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. a kol. (1999). Náhradní rodinná péče – průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál. ISBN 80-7178-304-8.
- Orwin, G. H. (2001). Dospívání – kniha pro rodiče. Grada, s. 17. ISBN 80-247-0124-3.
- Pessa, A., Boyden-Pessa, D., Vrtbovská P. (2009). Úvod do Pessa Boyden Systém Psychomotor. SCAN. ISBN 8086620158.
- Řeháková, K. (2012). Arteterapie. In Pokorná, P. et al. Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči (Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi, Arteterapie, Klub náhradních rodin, VTI). Středisko náhradní rodinné péče, o. s. ISBN 978-80-87455-13-5.
- Rieger, Z. (1998). Loď skupiny. Praha: Konfrontace, 216 s. ISBN 978-80-7367-222-5.
- Satirová, V. (2006). Kniha o rodině. Práh, 357 s. ISBN 80-7252-150-0.
- Všeobecná encyklopedie (1997). Nakladatelský dům OP, 684 s.

O autorkách

MUDr. Halka Korcová

Lékařka, absolventka psychoterapeutického výcviku ve skupinové, hlubinně a dynamicky orientované psychoterapii SUR, dále výcviku v Rodinné terapii psychosomatických onemocnění.

Pracuje jako psychiatrička v Psychiatrické léčebně v Bohnicích a jako rodinná terapeutka v soukromé praxi v Praze. Spolupracuje se SNRP, vede skupiny a semináře pro rodiče. Je autorkou programů zaměřených na rodičovství (Máma a táta pro 21. století).

Bc. Karin Řeháková

Speciální pedagožka, absolventka psychoterapeutického výcviku ve skupinové, hlubinně a dynamicky orientované psychoterapii SUR, dále ve Výcviku neverbálních technik (arteterapie, dramaterapie, práce s tělem).

Pracuje jako vedoucí terapeutka v sociální firmě zaměřené na osoby s mentálním a psychiatrickým postižením, jako soukromá arteterapeutka a jako lektorka. Dlouhodobě se věnuje rodinám s dítětem v NRP.

Nadace Sirius

Nadace Sirius se zapojila mezi organizace charitativního sektoru v červnu 2008 se záměrem všestranně přispívat ke zlepšování a rozvoji kvality života dětí. Svým působením se snaží přispět k lepší situaci dětí, které neměly v životě štěstí.

Nadace Sirius iniciuje systematická a účelná řešení problémů dětí na základě profesionálního a transparentního přístupu. Podporuje takové aktivity, které směřují k účinným preventivním opatřením a k eliminaci problému.

Chce řešit ty problémy, které jsou v současnosti nejpálčivější, a proto jejím prvním krokem bylo zmapování aktuálního stavu řešení dětských problémů v České republice. Jeho výsledky se staly základem pro rozhodnutí, kam pomoc nadace směřovat.

Nadace Sirius spolupracuje s předními odborníky ze všech oblastí a oborů, kteří se zabývají řešením problematiky dětí. Jejím snahou je, aby se v praxi aplikovaly nejlepší metody a postupy a aby se žádné dítě nemuselo potýkat s problémy, které již své řešení mají.

Nadace Sirius

Thunovská 12, 118 00 Praha 1

info@nadacesirius.cz

www.nadacesirius.cz

tel.: +420 257 211 445

Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Středisko náhradní rodinné péče, o. s., je občanské sdružení, které se od roku 1994 zabývá problematikou dětí, které se ocitly ve zvláště obtížných životních situacích, a dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu.

Cílem Střediska NRP je, aby rodinná péče o ohrožené děti převládala nad péčí ústavní a aby se všestranně rozvíjel a změnil systém náhradní rodinné péče u nás.

Hlavní činnosti Střediska NRP:

- snaha o všestranný rozvoj náhradní rodinné péče a zavedení a poskytování systematických kvalitních, profesionálních a veřejně dostupných služeb pro rozvoj a podporu náhradní rodinné péče;
- poskytovat poradenství a provádět přípravu zájemců o náhradní rodinnou péči;
- doprovázet a podporovat rodiny, které pečují o svěřené dítě;
- připravovat a vzdělávat dobrovolníky, kteří pomáhají realizovat některé aktivity Střediska NRP;
- provádět osvětovou, vzdělávací, výzkumnou a publikační činnost.

Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

tel.: +420 233 355 309

Středisko NRP dosud vydalo:

Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči

Základní informace o náhradní rodinné péči

Základní informace o osvojení (adopci)

Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka

Zdravotně znevýhodněné dítě v náhradní rodinné péči

Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči

Dítě v náhradní rodinné péči potřebuje i vaši pomoc (Informace a pracovní listy pro pedagogy)

Metodika práce s dobrovolníky

Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu

Sociálně-právní analýza přechodné pěstounské péče v České republice

Dítě v náhradní rodinné péči očima pediatra (Informace pro zájemce o NRP a náhradní rodiny)

O „negenetickém“ rodičovství trochu jinak (Informace pro zdravotníky)

Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči (Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi, Arteterapie, Klub náhradních rodin, VTI)

Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči

